

บทที่ 5

เสรีภาพหนังสือพิมพ์ไทยในทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์

การศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารหนังสือ คำสัมภาษณ์ ปาฐกถา ต่างๆ สามารถสรุปประเด็นหลักเกี่ยวกับเสรีภาพหนังสือพิมพ์ไทยในทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้ว่า ประกอบด้วย 1) เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ 2) เสรีภาพของพลเมือง

5.1 เสรีภาพของหนังสือพิมพ์

5.1.1 ทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เกี่ยวกับปัจจัยที่รีดรอนเสรีภาพหนังสือพิมพ์

จากการวิเคราะห์เอกสารที่ปรากฏตามแหล่งต่างๆพบว่า ปัจจัยที่เป็นตัวรีดรอนเสรีภาพหนังสือพิมพ์ไทยในทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์มี 5 ประการ (*ปัจจัยทั้งหมดนี้มีลักษณะหนึ่งและคงที่ตลอดทุกยุคทุกสมัย จึงตัดตอนมาเฉพาะบางส่วน : รายละเอียดดูภาคผนวก*)

1) ฝ่ายการเมือง (รัฐบาล / นักการเมือง)

- "รัฐบาลหลายชุดไม่ว่าจะอยู่ในประเทศไทย หรือประเทศอื่นทั่วไปพยายามที่จะแผ่อำนาจ หรืออิทธิพลเข้ามาครอบงำหนังสือพิมพ์ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ออกหนังสือพิมพ์เอง ชื่อนักหนังสือพิมพ์ และนักข่าวให้เป็นพวกพ้องของตนหรือใช้อำนาจตามกฎหมาย อำนาจตามกฎหมายมีไม่พอก็เพิ่มอำนาจตามกฎหมายให้แก่ตนอีก เพื่อจะควบคุมหนังสือพิมพ์ให้เกรงกลัว หรือถ้าหากว่าอำนาจตามกฎหมายนั้นใช้ไม่สะดวก ก็ใช้อำนาจนอกกฎหมาย เป็นต้นว่า เงินขบวนเข้าไปทุบแท่นบ้าง อะไรบ้าง" 186

- "นักการเมืองย่อมอาศัยอยู่ที่ความนิยมของมหาชนเป็นใหญ่ เมื่อหนังสือพิมพ์มีส่วนช่วยก่อให้เกิดความนิยมหรือทำให้เสื่อมความนิยมได้เช่นนี้ เสียงของหนังสือพิมพ์ก็ย่อมจะเป็นของสำคัญสำหรับนักการเมือง นักการเมืองชั้นรองๆ ที่ไม่มีสำคัญอาจจะพอใจแต่เพียงได้ปรากฏชื่อเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ เพราะชื่อที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์นั้นย่อมจะเตือนใจมหาชนไม่ลืมตน การที่มีคนรู้จักมากได้ยินชื่อเสียงบ่อยๆนั้น

186 ปาฐกถา "หนังสือพิมพ์กับรัฐบาล"

ย่อมจะมีประโยชน์สำหรับการเลือกตั้งโดยไม่มีปัญหาด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่านักการเมืองบางคน ยินดีที่จะเป็นข่าวหนังสือพิมพ์เป็นนิตย "ไม่ว่าข่าวนั้นจะเป็นข่าวดีหรือข่าวร้ายขอให้ข่าว เป็นพอบุคคลประเภทนี้ไม่มีปัญหาอยากเขียนสำหรับหนังสือพิมพ์ เพราะถ้าหนังสือพิมพ์ระงับไม่ ยอมลงข่าวไว้ก็จะมีสิทธิ์ไปเอง แต่นักการเมืองที่มีความสำคัญ ย่อมปรารถนาให้หนังสือพิมพ์ ชมมากกว่าตำหนิ บุคคลพวกนี้จึงพยายามระงับคำตำหนิเสีย ให้คงเหลือแต่คำสรรเสริญ วิธีที่จะบรรลุผลเช่นนี้อาจทำได้โดยให้อำนาจเงินเข้าปิดปาก ซึ่งคนหนังสือพิมพ์บางคนหรือ เป็นลับๆไป หรือออกหนังสือพิมพ์ขึ้นเองสำหรับหาเสียดหาความนิยมให้แก่ตน" 187

2) นายทุนหนังสือพิมพ์

- "การหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันนั้นเรียกได้ว่า เป็นอุตสาหกรรมใหญ่ อย่างหนึ่งต้องการอุปกรณ์พิเศษ และทุนรอนหมุนเวียนเป็นจำนวนมาก แต่ตามข้อเท็จจริงที่ ไม่น่าจะเป็น แต่ก็เป็นอย่างนั้นก็คือ คนหนังสือพิมพ์แท้นั้นไม่มีทุนรอนพอที่จะรวบรวมกันออก หนังสือพิมพ์ขึ้นได้ จำต้องอาศัยทุนของคนอื่นดำเนินการหาผลประโยชน์กำไรให้แก่เจ้าของทุน ฉะนั้น ผู้ที่เข้ามาเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์จึงจำเป็นต้องเป็นนายทุน ซึ่งอาจเป็นเอกชนคนเดียว หรือมาในรูปบริษัทจำกัด เจ้าของหนังสือพิมพ์ในรูปนี้ย่อมจะมีอิทธิพลไม่น้อยไปกว่าเจ้าของ หนังสือพิมพ์ที่เป็นนักการเมือง หรือพรรคการเมือง อาจใช้หนังสือพิมพ์ที่ตนเป็นเจ้าของนั้น รักษาผลประโยชน์และหมู่คณะ ซึ่งบางครั้งก็อาจใช้อำนาจในฐานะที่เป็นเจ้าของนั้น ทำให้ หนังสือพิมพ์หมดเสรีภาพลงไปได้" 188

- "คนสำคัญที่สุดจะจำกัดเสรีภาพของนักหนังสือพิมพ์ได้ก็คือ เจ้าของ เราจะเขียน เราจะพิมพ์อะไร ถ้าเจ้าของเขาไม่ให้เขียนให้พิมพ์ เขาจะทำอะไรก็เงินของเขา อย่างดีเราก็ได้แต่ออกจากโรงพิมพ์แต่เรื่องที่เราตั้งใจจะเขียนมันก็ไม่ได้พิมพ์อยู่นั่นเอง เพราะ ฉะนั้นคนแรกที่จะจำกัดเสรีภาพได้ใกล้ที่สุดคือเจ้าของ" 189

187 ปาฐกถา "การหนังสือพิมพ์"

188 ปาฐกถา "การหนังสือพิมพ์"

189 ปาฐกถา "หนังสือพิมพ์กับรัฐบาล"

3) ผู้แจ้งความโฆษณา

- "หนังสือพิมพ์ส่วนมากต้องอาศัยการแจ้งความโฆษณาสินค้าเป็นรายได้จุนเจือ ด้วยเหตุนี้หนังสือพิมพ์จึงจำต้องระมัดระวังข้อความที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์มิให้กระทบกระเทือนหรือเสียหายต่อผู้ลงแจ้งความ เป็นต้นว่ายาบางอย่างอาจเป็นยาอันตรายหรือไม่ผลในการรักษาโรค แต่หนังสือพิมพ์อาจต้องระงับ ไม่นำความจริงนั้นมาแจ้งให้คนอ่านทราบ เพราะบริษัทที่ผลิตยานั้นขึ้นเป็นผู้แจ้งความรายใหญ่ในหนังสือพิมพ์นั้น" 190

- "หนังสือพิมพ์ที่จะอยู่ได้ดำเนินธุรกิจไปได้ ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ต้องลงทุนลงรอนมากขึ้น มันก็ไม่ใช่มาจากผู้อ่านเท่านั้น รายได้ส่วนใหญ่ของหนังสือพิมพ์ก็ถูกจำกัดจากผู้แจ้งความนั่นเอง เราเขียนข่าวแสดงความเห็นไปกระทบกระเทือนบริษัทที่เขาแจ้งความหรือไปกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของเขา เขาก็โกรธเอา เขาอาจจะถอนแจ้งความแล้วมันก็ไปกระทบถึงเจ้าของหนังสือพิมพ์ แล้วในที่สุดมันก็ต้องระมัดระวังปากคำกันอยู่นั่นเอง จะไปวิจารณ์หรือไปพูดอะไรมันก็ต้องระมัดระวังปาก 191

4) ผู้อ่านหนังสือพิมพ์

- "ความจริงหนังสือพิมพ์นั้นก็เป็ธุรกิจเอกชนตั้งขึ้น ถ้าจะพูดในทางการค้า ก็ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของเอกชนเป็นสำคัญ แต่โดยที่คนอ่านหนังสือพิมพ์นั้นเป็นประชาชนทั่วไป การเสนอข่าว บทความ ตลอดจนบันเทิงคดีในหนังสือพิมพ์ จึงต้องกระทำไปโดยคำนึงถึงความนิยมของประชาชนหรือคนอ่าน" 192

5) กฎหมายการพิมพ์

- "อำนาจทางกฎหมายที่จะจำกัดสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เช่น กฎหมายอาญาว่าด้วยการหมิ่นประมาท พระราชบัญญัติการพิมพ์ซึ่งเจ้าพนักงานมีอำนาจเซนเซอร์ตรวจตัดข่าว และปิดโรงพิมพ์" 193

190 ปาฐกถา "การหนังสือพิมพ์"

191 ปาฐกถา "หนังสือพิมพ์กับรัฐบาล"

192 ปาฐกถา "หนังสือพิมพ์กับรัฐบาล"

193 ปาฐกถา "การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์"

5.1.2 ทศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เกี่ยวกับวิธีป้องกัน/หลบเลี่ยงปัจจัยที่รบกวนเสรีภาพหนังสือพิมพ์

จากการรวบรวมข้อมูลที่ปรากฏตามแหล่งต่างๆพบว่า วิธีป้องกัน / หลบเลี่ยงปัจจัยที่รบกวนเสรีภาพหนังสือพิมพ์ทั้ง 5 นั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เห็นว่า

1) วิธีป้องกัน / หลบเลี่ยงฝ่ายการเมือง

ถ้าเป็นนักการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เห็นว่าหนังสือพิมพ์จะต้องไม่ยอมรับทุนรอนจากแหล่งการเมืองและผลประโยชน์ใดๆ อันอาจเป็นข้อผูกมัด ถ้าเป็นรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ให้ถือเสียแต่แรกเลยว่า รัฐบาลนั้นไม่ใช่มิตรแน่ถึงจะไม่ใช่ศัตรูก็เป็นคนเล่นแร่เราอยู่เสมอ ถ้าพลาด จะคบค้ากับรัฐบาลจะต้องระวังตัวอย่างไรให้พลาดได้ จะเสนอข่าวก็ดี ความคิดเห็นก็ดี ต้องมีเหลี่ยมมีคู

2) วิธีป้องกัน / หลบเลี่ยงนายทุนหนังสือพิมพ์ และ 3) ผู้แจ้งความ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เห็นว่า นักหนังสือพิมพ์ต้องสร้างอิทธิพลด้วยการสร้างจำนวนคนอ่าน ยังมีคนอ่านมาก เสรีภาพก็มากตาม เพราะนายทุนหรือผู้แจ้งความก็ยอมเกรงใจ

"เมื่อนักหนังสือพิมพ์ทุกคนต้องการที่จะได้เสรีภาพอย่างนี้ และผมก็ว่าท่านก็รู้จักอยู่แล้วว่าอะไรเป็นสิ่งจำกัดเสรีภาพบ้างก็ได้ การต่อสู้เพื่อเสรีภาพครั้งแรก ชั้น basic หาที่พึ่งอื่นใด ซึ่งมีใช้บุคคลต่างๆ ดังที่ผมได้กล่าวมาแล้วมาจำกัดเสรีภาพของเราได้ ที่พืงนั้นก็คือคนอ่านหนังสือพิมพ์ต้องพยายามเอาใจเขามากที่สุดที่จะมากได้ ถ้าเขาทำหนังสือพิมพ์ขายดี คนอ่านเรามาก circulation เราสูงแม้จะลงแจ้งความก็ต้องเกรงใจเราจะเพี้ยพลังบ้างแว้งเกินไปบ้าง เหล่านี้ก็เป็นที่สุดหนังสือพิมพ์ที่ต้องการเสรีภาพจริงๆนั้น ก็ต้องอาศัยประชาชนคือต้องทำอะไรให้ประชาชนคนอ่านนิยม" 194

194 ปาฐกถา "หนังสือพิมพ์ กับรัฐบาล"

4) วิธีป้องกัน / หลบเลี่ยงผู้อ่านหนังสือพิมพ์

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เห็นว่าหนังสือพิมพ์ต้องทำหน้าที่อย่างสุจริต ถือประโยชน์ของประชาชนผู้อ่านเป็นที่ตั้ง ผู้อ่านก็ย่อมสนับสนุนเรื่อยไป ตรงกันข้ามถ้าทำหน้าที่โดยมิชอบ เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว หรือตกเป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อให้กับนักการเมือง หรือนักธุรกิจแล้ว ผู้อ่านก็ย่อมลงโทษด้วยการเลิกสนับสนุน

"หนังสือพิมพ์ตั้งอยู่ได้ก็โดยอาศัยประชาชนคนอ่าน ฉะนั้นหนังสือพิมพ์จึงต้องเสนอข่าวต่างๆตลอดจนความคิดเห็นทั้งปวงตามความรู้สึกของคนทั่วไป ถ้าหากเสนอข่าวบิดเบือนความจริง หรือแสดงความคิดเห็นที่ไม่ตรงกับความรู้สึกของคนส่วนมาก เพราะถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพเสียแล้วหนังสือพิมพ์เช่นนั้น ก็คงอยู่ต่อไปไม่ได้ประชาชนย่อมไม่สนับสนุน" 195

5) วิธีป้องกัน / หลบเลี่ยงกฎหมายการพิมพ์

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไม่เคยเดือดร้อนกับกฎหมายการพิมพ์ ถึงแม้สาระในกฎหมายจะจำกัดเสรีภาพมากเพียงใดก็ตาม ด้วยเหตุที่เป็นนักปฏิบัตินิยม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จึงใช้วิธีหลบเลี่ยงมากกว่าป้องกัน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์มักกล่าวในทำนองว่า "ใครจะร่างกฎหมายอย่างไรก็ตามไม่กระทบต่อเสรีภาพของตนทั้งนั้น" หรือ "กฎหมายให้เสรีภาพแค่ไหนก็จะใช้แค่นั้น"

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จึงใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเท่าที่มีอยู่ มากบ้างน้อยบ้างตามความเข้มงวดของรัฐบาล ถ้ารัฐบาลใดเข้มงวดมาก วิธีการที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ปฏิบัติก็คือการเปลี่ยนเรื่องเครียดให้เป็นตลกขบขัน โดยใช้ความเจนจัดทางภาษา เอาตัวรอด หรือไม่ก็เลิกเขียนถึงเรื่องการเมืองไปเขียนเรื่องอื่น เช่น ความรัก ปรัชญา พุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การครัว ฯลฯ

เหตุผลอีกประการหนึ่ง ที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์พยายามทำตัวไม่ให้มีปัญหากับรัฐบาล ก็เพราะสถานภาพหนึ่งของม.ร.ว.คึกฤทธิ์คือนายทุนหนังสือพิมพ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เข้าใจในความเป็นธุรกิจ/อุตสาหกรรมของหนังสือพิมพ์ซึ่งต้องใช้บุคลากรจำนวนมาก หากหนังสือพิมพ์ ถูกปิดลงไป พนักงานโรงพิมพ์แผนกต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับข้อเขียนของกองบรรณาธิการจะพลอยเดือดร้อนไปด้วย

5.1.3 ทศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เกี่ยวกับ "สภาการหนังสือพิมพ์"

ทศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เกี่ยวกับวิธีป้องกันหรือหลบเลี่ยง เพื่อให้หนังสือพิมพ์รอดพ้นจากการควบคุมของรัฐบาล นอกจาก 5 วิธีการข้างต้นแล้ว "การควบคุมตนเอง" ในรูปของ "สภาการหนังสือพิมพ์" ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เคยเสนอไว้ การแยกเรื่องนี้ไว้ต่างหาก เนื่องจากทศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ในเรื่องนี้มีความเปลี่ยนแปลง เวียนวนจนครบวงจร กล่าวคือ เริ่มต้นจาก 1) ให้ผู้อ่านเป็นผู้ควบคุม 2) ชี้นำให้หนังสือพิมพ์จัดตั้งสภาการหนังสือพิมพ์ของตนขึ้นมา 3) พยายามจะควบคุมให้หนังสือพิมพ์อยู่ในเส้นโดยการบีบบังคับด้วยกฎหมายพิเศษ 4) ปฏิเสธข้อเสนอเรื่องสภาการหนังสือพิมพ์ และ 5) สนับสนุนให้ยกเลิกปร.42 อย่างไม่มีเงื่อนไข - รายละเอียดดังต่อไปนี้

ในยุคหลังของรัฐบาลจอมพลป. นอกจากม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะถูกฟ้องร้องถึงสองคดีแล้วยังถูกหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลเผยแพร่ข่าวสารในทางโฆษณาชวนเชื่อโจมตีอีกด้วย มีผู้อ่านสยามรัฐได้เสนอแนวคิดให้มีมาตรการควบคุมตนเองของหนังสือพิมพ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ปฏิเสธแนวคิดดังกล่าว โดยให้เหตุผลว่าควรให้ผู้อ่านเป็นผู้ควบคุม ถ้าหนังสือพิมพ์บกพร่องต่อหน้าทีผู้อ่านก็เลิกซื้อเลิกสนับสนุนไปเอง "สิทธิควบคุมหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับนั้นผมเข้าใจว่าสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยไม่มีถ้ามีเสียอีกกลับจะกลายเป็นภัยอย่างมหันต์ หนังสือพิมพ์นั้นไม่มีอะไรคุมได้ดีเท่าคนอ่าน" 196

ครั้นถึงรัฐบาลจอมพลถนอม ทศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เริ่มเปลี่ยนไป

"รัฐบาลในหลายๆประเทศ ก็อาจจะวิตกกังวลอยู่ แม้แต่ในประเทศที่อ้างว่ามีเสรีภาพอย่างจริงจัง ก็รู้สึกว่ามีกรมองกันด้วยความวิตกว่าจะแก้กันอย่างไร ในหลายประเทศก็แก้กันด้วยหนังสือพิมพ์ของตนเอง ด้วยการตั้งคณะกรรมการแห่งหนังสือพิมพ์ขึ้น ตั้งจริยาบรรณหนังสือพิมพ์ขึ้น พยายามควบคุมตนเอง ที่ผมพูดจบมาก็อยากจะชี้ให้เห็นว่า มันเป็นการที่จะพูดไปก็เป็นการรักษาเสรีภาพของหนังสือพิมพ์นั่นเอง คือรักษาเสรีภาพเอาไว้โดยพยายาม

แก้ไขปัญหาคาความผิดพลาดของตนเอง โดยที่ไม่ให้รัฐบาลเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ถ้าเราแก้ของเราเองได้ รัฐบาลก็หมดสิทธิ์ หมดเหตุที่จะเข้ามาก้าวกายกิจการหนังสือพิมพ์" 197

ข้อความที่ขีดเส้นใต้ ทีม.ร.ว.คึกฤทธิ์เสนอให้ตั้งคณะมนตรี (บุคคล) และตั้งจริยาบรรณ (แนวทางการปฏิบัติ) เพื่อให้หนังสือพิมพ์ควบคุมกันเองนั้น นับเป็นทัศนะก้าวใหม่ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เกี่ยวกับเสรีภาพหนังสือพิมพ์ อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์รายละเอียดในปาฐกถาดังกล่าว พบว่า แม้ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะได้เสนอทางออกใหม่ เพื่อให้หนังสือพิมพ์ไม่ต้องถูกรัฐบาลรีดรอนเสรีภาพอีกต่อไป แต่ก็ยังเป็นเพียง "การเสนอ" โดยยกตัวอย่างจากแนวทางที่หนังสือพิมพ์ต่างประเทศกระทำเท่านั้น ไม่ได้เป็น "การเรียกร้อง" หรือให้ความสำคัญถึงขั้นว่า จะนำแนวทางเช่นนี้มาใช้กับหนังสือพิมพ์ไทย

กระทั่งม.ร.ว.คึกฤทธิ์มาเล่นการเมือง ก่อตั้งพรรคกิจสังคม สมัครผู้แทน และขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมา ช่วงเวลาดังกล่าว หนังสือพิมพ์เข้าสู่ยุคสำคัญเสรีภาพการแสดงความคิดเห็นต่างๆเปิดกว้างอย่างเต็มที่ เมื่อม.ร.ว.คึกฤทธิ์เปลี่ยนสถานภาพจากผู้วิจารณ์เป็นผู้ถูกวิจารณ์ ทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด

ดร.บุญรักษ์ บุญณะเขตมาลา กล่าวถึงท่าทีของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ช่วงดังกล่าวไว้ว่า "ระยะแรกๆของการเป็นนายกรัฐมนตรี อาจารย์คึกฤทธิ์ได้ระบุว่าหนังสือพิมพ์เป็นกลุ่มการเมือง ที่มีความสำคัญสูงสุดกลุ่มหนึ่งของประเทศ ในขณะที่เดียวกัน ก็แถมพรายว่ารัฐบาลของท่านจะไม่ยอมอดทนกับการทำหนังสือพิมพ์แบบเร่ร่อนอารมณ์ และไม่รับผิดชอบ แล้วท่านก็เรียกร้องให้หนังสือพิมพ์เรียนรู้ความหมายของคำว่า "ความรับผิดชอบ" ในฉบับหลังหนังสือพิมพ์ทั้งหมดก็หันมาโจมตีหาว่าท่านเป็นศัตรูของเสรีภาพ หนังสือพิมพ์ยิ่งเกรี้ยวกราดขึ้นไปอีก เมื่ออาจารย์คึกฤทธิ์บอกว่าหนังสือพิมพ์มักจะตีพิมพ์คำพูดของท่านอย่างผิดๆถูกๆ และระงับการให้สัมภาษณ์ส่วนตัวไปพักหนึ่ง ทว่าจัดให้มีการแถลงข่าวเป็นทางการแทน แล้วในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2518

197 ปาฐกถา "หนังสือพิมพ์กับรัฐบาล" วันนักข่าว 2511

รัฐบาลในการนำของอาจารย์คึกฤทธิ์ ก็ได้ร่างพระราชบัญญัติการพิมพ์ฉบับใหม่ ขึ้นมา โดยมีสาระสำคัญว่าให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการจำนวน 17-21 คน ที่หนังสือพิมพ์เป็นผู้แต่งตั้งขึ้นเอง ทั้งนี้ข้าราชการจะเป็นสมาชิกในคณะกรรมการนี้ไม่ได้ คณะกรรมการชุดนี้จะทำหน้าที่เป็น "สภาการหนังสือพิมพ์" อันมีหน้าที่ออกอนุญาตบัตรให้หนังสือพิมพ์ สนับสนุนความก้าวหน้าทางการศึกษาและวิชาชีพของหนังสือพิมพ์ ส่งเสริมความสามัคคีและเกียรติภูมิของบุคลากรหนังสือพิมพ์ ควบคุมหนังสือพิมพ์ด้วยหลักจรรยาบรรณ การลงทัณฑ์ทางศีลธรรมด้วยการปรับสินไหม และวิธีอื่นๆ และชี้แนะให้ประชาชน บังเกิดความเข้าใจกิจกรรมด้านวารสารศาสตร์มากขึ้น ทั้งๆที่นั่นดูจะเป็น ทำที่อันเหมาะสมกับกาลเวลาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยในระยะหลังการปฏิวัติ พ.ศ.2516 หนังสือพิมพ์จำนวนมากใช้ประโยชน์จาก "การระเบิดของเสรีภาพ" อย่างฉฉฉฉ ว่า "สภาการหนังสือพิมพ์" ที่คาดหมายความเป็นผู้ใหญ่ทางการเมืองจากหนังสือพิมพ์ก็ไม่มีโอกาสได้เกิดขึ้น"

เข้าถึงรัฐบาลพล.อ.เกรียงศักดิ์ 1 ได้เกิดเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพ หนังสือพิมพ์ และทำให้เห็นจุดยืนที่เปลี่ยนไปของม.ร.ว.คึกฤทธิ์อีกครั้ง กล่าวคือ ในวันที่ 30 มิถุนายน 2521 สมาคมผู้ประกอบการวิชาชีพหนังสือพิมพ์ 5 สมาคม ได้มอบร่างพรบ.การพิมพ์ ที่ร่วมกันร่างขึ้นเพื่อให้รัฐบาลพิจารณาประกอบร่างพรบ.การพิมพ์ที่กำลังยกร่างกันอยู่ สาระสำคัญในพรบ.การพิมพ์ของ 5 สมาคมเป็นเรื่องของ "สภาการหนังสือพิมพ์" ซึ่งมีวัตถุประสงค์หนึ่งเพื่อจะควบคุมจรรยาบรรณของผู้ประกอบวิชาชีพหนังสือพิมพ์ กำหนดให้มีคณะกรรมการ คณะหนึ่งเรียกว่า คณะกรรมการสภาการหนังสือพิมพ์ มีจำนวนไม่ต่ำกว่า 17 คน และไม่เกิน 21 คน ซึ่งมาจากการเลือกตั้งจากสมาชิกของสภาการหนังสือพิมพ์ไม่น้อยกว่าสองในสาม คุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับเลือกตั้ง ต้องประกอบอาชีพนี้ติดต่อกันไม่ต่ำกว่า 5 ปี ส่วนอีกหนึ่ง ในสาม เลือกจากบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่ใช่ข้าราชการประจำ คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ บริหารกิจการหนังสือพิมพ์ให้เป็นไปตามกฎหมาย และข้อบังคับของสภาการหนังสือพิมพ์ สมาคมผู้ประกอบการวิชาชีพหนังสือพิมพ์ทั้ง 5 ยังได้ขอให้รัฐบาลพิจารณายกเลิก พ.ร.บ.การพิมพ์

2484 และ ปร.42 โดยให้เปลี่ยนมาใช้พรบ.การพิมพ์ใหม่ตามที่ทาง 5 สมาคมร่างไว้ แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (ซึ่งมีม.ร.ว.คึกฤทธิ์เป็น คณะกรรมาธิการร่างด้วย) ประชุมจัดทำร่างรัฐธรรมนูญจนสำเร็จลุล่วง นำเสนอต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทว่ามีการลงมติ ดัดข้อความในมาตรา 29 วรรค 3 และ วรรค 4 (ห้ามปิดโรงพิมพ์เว้น นอกจากมีคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล และห้ามมิให้ส่งข้อความไปให้ เจ้าหน้าที่ตรวจ นอกจากประเทศอยู่ในภาวะสงครามหรือประกาศใช้กฎอัยการศึก) ซึ่งเป็น วรรคที่มีไว้เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพหนังสือพิมพ์ออก ในการนี้สมาคมผู้ประกอบการวิชาชีพ หนังสือพิมพ์ทั้ง 5 ได้ออกแถลงการณ์คัดค้านมติดังกล่าวของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เพราะ เป็นการขัดต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย พร้อมทั้งเสนอให้นำร่างพรบ.การพิมพ์ที่ 5 สมาคมร่วมกันร่าง (เกี่ยวกับสภากาการหนังสือพิมพ์) มาพิจารณาแต่อย่างไรก็ตาม "ไม่ได้มีการ สนองตอบความต้องการของหนังสือพิมพ์แต่ประการใด เพราะรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ "ไม่มี บทบัญญัติในวรรค 3 และ วรรค 4 ของมาตรา 29

อาจวิเคราะห์ได้ว่า การเพิกเฉยต่อข้อเสนอของ 5 สมาคมฯ มีนัยที่ควร พิจารณานั้นคือ "สภากาการหนังสือพิมพ์" ที่มีม.ร.ว.คึกฤทธิ์ต้องการ และเป็นผู้ที่เคยเสนอความคิด เรื่องนี้ในสมัยที่ตนเองเป็นนายกรัฐมนตรีนั้นอาจไม่ใช่สิ่งจำเป็นในรัฐบาลพล.อ.เกรียงศักดิ์ ก็ได้

ต่อมาในรัฐบาลพล.อ.เปรมม.ร.ว.คึกฤทธิ์ในฐานะนักการเมืองอาวุโสที่มีบทบาท สนับสนุนและวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ได้แสดงจุดยืนใหม่เกี่ยวกับการควบคุมกันเองของ หนังสือพิมพ์อีกครั้ง โดยครั้งนี้เห็นด้วยที่จะให้มีสภากาการหนังสือพิมพ์

"กระผมเห็นด้วยทุกอย่างกับเรื่องเสรีภาพหนังสือพิมพ์ และก็ ได้ พยายามสนับสนุนมาในการแก้ไขกฎหมาย ในการกระทำทางใดก็ตามเพื่อให้ หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพในการปกครองตัวเอง กระผมมีความเห็นส่วนตัวว่าถ้า หนังสือพิมพ์ไม่มีเสรีภาพอันสมบูรณ์ในทางกฎหมายแล้ว ประชาธิปไตยก็ บกพร่อง" 198

198 ปาฐกถา "สถานภาพของหนังสือพิมพ์ไทยในปัจจุบัน" ธันวาคม 2524

อย่างไรก็ตาม การ "เห็นด้วย" ให้มีสภาการหนังสือพิมพ์ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ในครั้งนี้ ก็มีความวิตกกังวลอยู่ด้วยเช่นกัน

"ที่ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (นายมารุต บุณนาค) แนะนำ
ว่าอยากให้มีการควบคุมตนเองโดยมีสภาการหนังสือพิมพ์ กระผมยังสงสัย
มากกว่ามันจะเป็นรูปแบบใด ความพยายามที่จะควบคุมตนเองมีมานานแล้ว
ขึ้นต้นก็มีสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ความ
จริงแล้วไม่ได้ควบคุมอะไร กลายเป็นสำนักเล่นบิลเลียดแล้วก็มีสมาคมอื่นๆ
อีกมากเกิดขึ้น การควบคุมตนเองโดยมีสภาการหนังสือพิมพ์นั้น ก็ถูกตาม
หลักเกณฑ์ แต่เมื่อตั้งสภาหนังสือพิมพ์ขึ้นมาสภาหนึ่งแล้วใครจะรับรองได้ว่า
จะไม่มีสภาอื่น เกิดขึ้นอีกจะต้องมีสภานักข่าว สภาคอลัมนิสต์ สภาช่างเรียง
สภาช่างแท่น .."

เข้าสู่สมัยรัฐบาลพล.อ.ชาติชาย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้แสดงจุดยืนว่าด้วยเสรีภาพ
หนังสือพิมพ์ที่ค่อนข้างจะใหม่ จนต้องกล่าวว่าวาทกรรมของท่านในเรื่องนี้ได้ก้าวเข้าสู่อีกยุค
หนึ่งแล้ว ในสาระสำคัญของม.ร.ว.คึกฤทธิ์กำลังบอกว่าแม้ว่าวงการหนังสือพิมพ์ยังมีปัญหาภายใน
อยู่บ้าง ทว่าก็ถึงเวลาแล้วที่รัฐบาลจะต้องปลดปล่อย โดยให้เสรีภาพที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแก่
หนังสือพิมพ์เสียที เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2532 ในโอกาสที่รับไปเป็นองค์ปาฐกในสัมมนา
เรื่อง "สภาการหนังสือพิมพ์ที่พึงประสงค์" ณ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหา-
วิทยาลัยธรรมศาสตร์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า

"เวลานี้มีปร.42 เมื่อมีสภาการหนังสือพิมพ์ สภานี้แหละที่จะมาแทน
ปร.42 ผมจะเขียนอะไรมันก็ซัดๆ เหมือนมีอะไรมากดอยู่ข้างหลัง หรือมี
อะไรมาชะงักดอยู่ข้างหลัง" แล้วก็กล่าวเพิ่มเติมอีกด้วยว่า "ความจริง
รัฐธรรมนูญแห่งประเทศไทยให้เสรีภาพไว้แล้ว เสรีภาพในการพูด การเขียน
การขบคิดโดยไม่มีเงื่อนไข" และ "ก็ไหนๆเคยเห็นมีเสรีภาพแล้ว ทำไมไม่มี
กันจริงๆ จะไปคุมอะไรกันอีกเล่า ก็ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการเลิกการควบคุม
หนังสือพิมพ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพ จะเลิกปร. 42 กัน และปลดเปลื้องโซ่

ตรวนให้หมด แล้วเหตุไฉนจะเอาหัวไปซุกในข้อในคาอีกต่อไป แม้ว่าจะเป็น
ข้อคาที่เราทำขึ้นเองก็ตาม"

ดังนั้นในพ.ศ.2532 "สภาการหนังสือพิมพ์" อันเป็นข้อเสนอของรัฐบาลของ
ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เองเมื่อพ.ศ.2518 จึงไม่อยู่ในคึกฤทธิ์คดีอีกต่อไป

และอีกไม่นานนักต่อมา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็รับคำเชิญของสมาคมนักข่าวแห่ง
ประเทศไทย ไปเป็นแขกของรายการ "บ้านไม่รู้โรย" ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ.2533 ณ
สถานีโทรทัศน์ ช่อง 5 ในโอกาสนี้ ความคิดของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็ได้เดินหน้าออกไปอีกก้าวหนึ่ง
พร้อมๆกับการตีเครื่องหมายต่อต้านปร.42 ที่หน้าอก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้ยืนยันถึงความสำคัญ
ของเสรีภาพหนังสือพิมพ์ในระบอบประชาธิปไตย แล้วก็สนับสนุนนโยบายของสมาชิก
หนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยให้รัฐบาลยกเลิกปร.42 โดยไม่ต้องมีกฎหมายอื่นใดออกมาแทน
"ก็ไม่เห็นมีความจำเป็นอะไรเพราะยังมีกฎหมายการพิมพ์ 2484 รองรับอยู่แล้ว ถ้าเห็นว่าไม่ดี
ตรงไหนก็ค่อยแก้กันไปหรือกฎหมายอาญาก็มีอยู่แล้วจะออกพรบ.การพิมพ์ใหม่อีกทำไม" 199

เข้าถึงรัฐบาลนายชวน ยุคสังคมนิยมชาตินิยม ยุคที่มาตรฐานเทคโนโลยีการผลิต
หนังสือพิมพ์มีประสิทธิภาพสูงขึ้นจนมองกันว่ามาตรฐานวิชาชีพตามไม่ทัน เกิดกระแสผลักดัน
ให้หนังสือพิมพ์ตรวจสอบมาตรฐานกันเองด้วยสภาการหนังสือพิมพ์อีกครั้ง ครั้งนี้ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ยังคงเห็นว่าโอกาสที่หนังสือพิมพ์ควบคุมกันเองมีน้อยมากด้วยอุปนิสัยแบบไทยๆ

"เวลานี้เราคุมตัวเองยิ่งแยะใหญ่หรือหากจะให้สภาหนังสือพิมพ์ ก็ละ
ทั้งนั้น คุมไม่สำเร็จหรอก เพราะต่างคนต่างใหญ่ บทความขอยสวณพลู ผมก็
เห็นว่ากำหนดชะตาของบ้านเมือง ผมเห็นว่ามันจริงหรือไม่จริงผมไม่รู้
ถ้าผมเห็นอย่างนั้นแล้วใครจะมาคุมผมได้ ผมก็ไม่ยอมให้คุม และมันก็ไม่ใช่
ธรรมชาติของหนังสือพิมพ์แต่มันเป็นธรรมชาติของคนไทย คนไทยเห็นตัวเอง
วิเศษเห็นตัวเองใหญ่จึงไม่มีวิธีใดที่จะมาป้องกัน มีแต่บ้านเมืองจะฉิบหายไป
วันละนิดวันละหน่อยมันทำให้ชาวสับสนทำให้คนเข้าใจในการเมืองผิด" 200

199 บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา, ฐานันดรที่สี่จากระบบโลกถึงรัฐไทย, หน้า 298

200 วารสารสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, กันยายน-ตุลาคม 2536 หน้า 5-6

ข้อสรุปถึงสาเหตุที่ทำให้ทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เกี่ยวกับสภากาการหนังสือพิมพ์เปลี่ยนแปลงไปก็คือ "สถานภาพของม.ร.ว.คึกฤทธิ์" ช่วงใดที่มีสถานภาพทางการเมืองสูง (สมัยเป็นนายกฯ สมัยรัฐบาลพล.อ.เปรม) ตกเป็นเป้าการวิพากษ์ วิจารณ์ของหนังสือพิมพ์ ช่วงนั้นจะให้ความสำคัญกับสภากาการหนังสือพิมพ์มาก แต่ถ้าช่วงใดมีสถานภาพนักหนังสือพิมพ์สูง (สมัยรัฐบาลจอมพลป. สมัยรัฐบาลพล.อ.ชาติชาย) ช่วงนั้นจะให้ความสำคัญกับสภากาการหนังสือพิมพ์ต่ำ

5.1.4 ทศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เกี่ยวกับการต่อสู้เรียกร้องเพื่อเสรีภาพหนังสือพิมพ์

ด้วยความเป็นนักปฏิบัตินิยม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จึงไม่ได้มองเสรีภาพในเชิงอุดมคติหรือคาดหวังถึงขนาดว่าหนังสือพิมพ์ไทยต้องได้รับเสรีภาพเต็มที่ "ทางออก" ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เมื่อถูกรีดรอนเสรีภาพไป ก็คือ ให้ใช้เสรีภาพเท่าที่มีอยู่ประชิดประชันเสียดสีหลบเลี่ยงมากกว่าจะใช้วิธีการต่อสู้เรียกร้องกับรัฐบาลโดยตรง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะไม่เคยต่อสู้เรียกร้องเพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์เลย

ก. ระดับการต่อสู้เรียกร้องเพื่อเสรีภาพหนังสือพิมพ์ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์

จากการศึกษาเอกสารแหล่งต่างๆ พบว่า มีอยู่ 3 ระดับคือ

1) ต่อสู้เรียกร้องอย่างจริงจัง

ที่ปรากฏชัดที่สุดคือในยุคหลังของรัฐบาลจอมพลป.ซึ่งม.ร.ว.คึกฤทธิ์ นำการต่อสู้เรียกร้องเสรีภาพหนังสือพิมพ์ด้วยตนเอง

ในยุคแรกของรัฐบาลจอมพลป.นั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เห็นว่าเสรีภาพเป็นสิ่งที่มีขอบเขตภายใต้กฎหมาย แม้ว่ากฎหมายที่บังคับใช้จะริดรอนเสรีภาพหนังสือพิมพ์อย่างมาก แต่ด้วยบุคลิกความเป็นนักปฏิบัตินิยมของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จึงไม่ได้ให้คัดค้านกฎหมายนั้นๆ แต่ใช้วิธีหลีกเลี่ยงต่อสู้โดยการใช้นัยเชิงทางภาษา สำนวนโวหาร กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถึงแม้ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะมีความคิดเสรีนิยม แต่ก็ยังเป็นเสรีนิยมที่มีความอะลุ่มอะล่วย และเข้าใจสภาพการเมืองที่รัฐบาลมาจากเผด็จการทหาร แต่พอเข้ายุคหลังของรัฐบาลจอมพลป. โดยเฉพาะจุดแตกหักกับเหตุการณ์เลือกตั้งสกปรก ทศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จากที่เคยเป็นลักษณะนักปฏิบัตินิยม ก็เปลี่ยนไปเป็นลักษณะของนักอุดมคติ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เห็นว่ารัฐบาลไม่มีสิทธิอันใดเลยที่จะกดขี่เสรีภาพหนังสือพิมพ์ได้ พร้อมกันนี้ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็เลิกต่อสู้กับเผด็จการด้วยวิธีดลขบขันเช่นอดีตแต่หันมาเอาจริงเอาจังในการเรียกร้องเสรีภาพหนังสือพิมพ์ ทั้งด้วยข้อเขียนและปาฐกถาที่รุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ถึงขั้นตำหนิรัฐบาลที่ริดรอนเสรีภาพหนังสือพิมพ์ว่าเป็นรัฐบาลที่มีเจตนากระทำชั่ว แม้กระทั่งมีผู้อ่านเขียนมาแนะนำว่า "อย่าไปแกว่งเท้าหาเสี้ยนให้ใช้วิธีเข้าเมืองตาหลัว" ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ตอบว่า

"หากทุกคนแคว่งเท้าหาเสี้ยนพร้อมเพรียงกัน เสี้ยนก็จะราบไปเอง ถึงแม้จะตำเท้าเจ็บในตอนแรกก็บ่งออกทีหลังได้ ส่วนเมืองไทยมิใช่ตาหลิ่ว เป็นแน่นอนแต่เป็นเมืองของคนที่มีนายตาตรงๆไม่มีหลิ่ว ฉะนั้นการที่คนตาหลิ่วไม่กี่คน จะมาบังคับคนทั้งเมืองนั้นย่อมเป็นไปได้ และไม่มีวันที่จะสำเร็จ" 201

2) ต่อสู้เรียกร้องตามกระแส

ที่ปรากฏชัดที่สุดมีอยู่ 2 กรณีคือ

2.1 กรณี "การเข้าร่วมต่อสู้เรียกร้องให้ ยกเลิก พร.42"

กรณีพิพาทครั้งสำคัญระหว่างรัฐบาลพล.อ.ชาติชาย กับหนังสือพิมพ์ เริ่มต้นเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2533 จากเหตุการณ์ใช้คำสั่งพร.42 ปิดหนังสือพิมพ์ "แนวหน้า" โดยไม่มีกำหนด จากพาดหัวข่าว "จับชุดซาอู บงการฆ่า 3 เพื่อร่วมชาติ" โดยเจ้าพนักงานการพิมพ์ ให้เหตุผลว่าจะกระทบความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย การใช้คำสั่งพร.42 ปิดหนังสือพิมพ์แนวหน้านั้น ถูกคัดค้านจากหนังสือพิมพ์ อย่างมากเนื่องจากการปิดโดยไม่มีกำหนดสำหรับม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็แสดงความเห็นคัดค้านการกระทำของรัฐบาลเช่นกัน "ผมไม่เห็นด้วยทุกกรณีกับการปิดหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์แนวหน้า ไม่ได้ถูกปิดเพราะผิดพลาดในเนื้อหาข่าวแต่เป็นเพราะคนพาดหัวข่าว" 202

เมื่อผู้บริหารหนังสือพิมพ์แนวหน้า ได้ร่วมกันยื่นคำร้องต่อศาลคัดค้านคำสั่งของเจ้าพนักงานการพิมพ์ นับเป็นคดีแรกของหนังสือพิมพ์ที่ถูกปิดด้วยคำสั่งพร.42 แล้วนำคดีมาร้องต่อศาล กระทั่งได้กลายเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการรวมพลังของหนังสือพิมพ์ ให้ต่อสู้เพื่อให้มาซึ่งเสรีภาพ ต่อมา 5 มีนาคม 2533 (วันนักขัต) ตัวแทนฝ่ายหนังสือพิมพ์เข้าพบ พล.อ.ชาติชาย โดยได้ขอร้องให้นายกรัฐมนตรียกเลิก พร.42 นายกรัฐมนตรีรับปากว่าจะ

201 ปัญหาประจำวัน, 17 เมษายน 2500

202 ไทยรัฐ, 16 กุมภาพันธ์ 2533 หน้า 21

ไม่ใช่ ปร.42 กับหนังสือพิมพ์อีก และจะยกเลิก ปร.42 โดยจะนำเสนอต่อสภาผู้แทนอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม คณะรัฐมนตรีหลายคนในรัฐบาลได้แสดงท่าทีสื่อถึงความไม่จริงใจ เช่น ในที่ประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่าง พ.ร.บ.ยกเลิก ปร.42 ได้มีความเห็นว่าควรให้คอลัมนิสต์ใช้ชื่อจริง นามสกุลจริง รวมถึงห้ามหนังสือพิมพ์ลงข่าวร้องทุกข์ของประชาชนที่เขียนมาในนามแฝง (นอกจากใช้ชื่อจริงนามสกุลจริง) ความเห็นเช่นนี้ถูกคัดค้านอย่างมาก

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ซึ่งเขียนไม่เคยใช้นามปากกามาก่อนในชีวิตการเขียนหนังสือ แต่ในคอลัมน์ขอยสวนพลู วันที่ 30 เมษายน 2533 ก็หันมาใช้นามปากกาว่า "จุก กั้นขอย" วันต่อมาก็เปลี่ยนนามปากกาเป็น "กุกไก่" เพื่อประท้วงความเห็นดังกล่าว 203

2.2 กรณีได้รับเชิญปาฐกถาเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ (เป็นนักอุดมคติมาก) เช่น

- "หนังสือพิมพ์กับเสรีภาพนั้นควบคู่กันไปเสมอ ที่เป็นเช่นนี้เพราะหนังสือพิมพ์มีหน้าที่พิเศษแตกต่างไปจากของอื่นๆ หนังสือพิมพ์จึงต้องมีธรรมเนียมพิเศษประจำตน ถ้าปราศจากธรรมะนั้นแล้ว สิ่งพิมพ์นั้นก็หาใช่หนังสือพิมพ์ไม่ แต่อาจเป็นได้ตั้งแต่ใบปลิว โฆษณาสินค้า นวนิยายที่เกิดจากจินตนาการของคนเขียน ไปจนถึงเอกสารโฆษณาเผยแพร่ลัทธิการเมือง" 204

- "หากพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่ง เข้าควบคุมอำนาจเป็นเผด็จการในประเทศก็จะไม่ยอมให้หนังสือพิมพ์มีเสียงตำหนิได้เลย หนังสือพิมพ์ใดที่ตกอยู่ในลักษณะเช่นนี้ มีนักการเมืองเข้าคุมความคิดเห็น หนังสือพิมพ์นั้นก็หมดสภาพความเป็นตัวของตัวเอง ถึงจะมีลักษณะภายนอกคล้ายหนังสือพิมพ์สักเพียงใดก็คงเป็นแต่ใบปลิวโฆษณาทางการเมือง เพื่อประโยชน์ของบุคคล หรือคณะบุคคลในทางการเมืองเท่านั้น" 205

- "ในประเทศประชาธิปไตย เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เป็นสิ่งที่ได้รับการคุ้มครอง บางประเทศรัฐธรรมนูญระบุห้ามไว้ชัดมิให้มีการตรวจข่าวไม่ว่าจะเป็นกรณีใดๆ

203 สยามรัฐ, 30 เมษายน - 1 พฤษภาคม 2533

204 ปาฐกถา "การหนังสือพิมพ์"

205 ปาฐกถา "การหนังสือพิมพ์"

คงมีแต่ประเทศไทย และประเทศเผด็จการบางประเทศเท่านั้น ที่มีกฎหมายให้อำนาจเจ้าพนักงานตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ หรือสั่งปิดหนังสือพิมพ์ได้..... ว่าโดยทั่วไปแล้วหลักการให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ เป็นหลักการที่ยอมรับกันทั่วโลก แต่การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์นั้นยังไม่สิ้นสุด เพราะรัฐบาลบางรัฐบาลในโลกนี้ อยู่ในฐานะเป็นผู้หวาดระแวงและไม่แน่ใจในการกระทำของตนเอง และถ้าหากรัฐบาลใดอยู่ในฐานะเช่นนี้ รัฐบาลนั้น ก็จะต้องหาทางปิดปากเสียงของหนังสือพิมพ์ เพื่อมิให้ความจริงนั้นปรากฏ ในที่นี้พอจะตั้งเป็นหลักการได้ว่ารัฐบาลใดที่รีดรอนเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ รัฐบาลนั้นหวาดหวั่นและไม่มั่นใจในตนเอง แต่ถ้ารัฐบาลใดพยายามปิดบังการกระทำต่างๆของตนมิให้หนังสือพิมพ์ได้ล่วงรู้ รัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาลที่มีเจตนากระทำชั่ว" 206

- "การใช้เงินซื้อคนหนังสือพิมพ์ อำนาจนี้ไม่น่าวิตก เพราะคนหนังสือพิมพ์เป็นคนที่รักและบูชาเสรีภาพ ฉะนั้นถึงจะมีคนหนังสือพิมพ์บางคนยอมขายตัวเพื่อความอยู่ดีกินดีของตน แต่อำนาจเงินคงไม่สามารถซื้อคนหนังสือพิมพ์ทั้งหมดได้" 207

3) ไม่ต่อสู้เรียกร้องอะไรเลย (นิ่งเฉย)

ที่ปรากฏชัดที่สุดคือ "ความนิ่งเฉย" 4 กรณี

3.1 กรณี "กบฏสันติภาพ"

ช่วงเดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม พ.ศ.2495 ได้เกิดภาวะแห่งแล้งในภาคอีสานอย่างหนัก "คณะกรรมการสันติภาพสากลแห่งประเทศไทย" ได้เผยแพร่ข่าวสารเรียกร้องให้ประชาชนร่วมกันบริจาคสิ่งของต่างๆทางหน้าหนังสือพิมพ์ แล้วรวบรวมเดินทางไปแจกจ่ายแก่ชาวอีสาน ปลายตุลาคมถึงต้นพฤศจิกายนหนังสือพิมพ์ได้รายงานเรื่องนี้อย่างครึกโครมควบคู่กันไปกับที่นักหนังสือพิมพ์กลุ่มหนึ่ง เคลื่อนไหวเรียกร้องเรื่องสำคัญ 2 เรื่องคือเรียกร้องเสรีภาพหนังสือพิมพ์ (ให้รัฐบาลยกเลิกพรบ.การพิมพ์ 2484 รวมทั้งการเซนเซอร์ต่างๆ) และเรียกร้องสันติภาพ (คัดค้านที่สหรัฐอเมริกาเข้าไปทำสงครามในเกาหลี)

206 ปาฐกถา "การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์"

207 ปาฐกถา "การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์"

ช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลจอมพลป. ใช้สาเหตุคอมมิวนิสต์ เป็นข้ออ้างในการจับกุมฝ่ายต่อต้านอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 รัฐบาลได้ตั้งข้อหาประชาชน นักหนังสือพิมพ์ ทนายความ นักศึกษา และนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามว่า นำลัทธิแดงเข้ามา ผู้ถูกจับกุมข้อหา "กบฏสันติภาพ" เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, อารีย์ ลีวีระ ผู้อำนวยการบริษัทไทยพาณิชย์การ (เจ้าของหนังสือพิมพ์สยามนิกร, พิมพ์ไทย และสยามสมัย) อุทธรณ์ พลกุล บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ข่าวภาพ, น้อย รัชเวทย์ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ข่าวรายวัน, เจ้าหน้าที่หนังสือพิมพ์ฉนวนหมื่นเป้า, เจริญ สืบแสง, ฝึก ณ สงขลา, มารุต บุณนาค (นักศึกษารัฐศาสตร์) ฯลฯ

แม้การจับกุมตั้งข้อหาประชาชนครั้งนี้เป็นข่าวใหญ่ แต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์กลับนิ่งเฉย ไม่ได้พูดถึงหรือเขียนถึงตรงๆ แต่เลี้ยวมาเขียนถึงแบบอ้อมๆ ในนิยาย "ไผ่แดง" (พิมพ์ครั้งแรก ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปี 2497) ตอนที่สามของเรื่องชื่อ "สันติภาพมาถึงไผ่แดง" พอจะสะท้อนจุดยืนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ที่ไม่เห็นด้วยกับการเรียกร้องสันติภาพ ดังกล่าว

"เรื่องนี้ไม่มีการเมืองเกี่ยวข้องจริงๆสมภาร" แก่วนพูดต่อ "สันติภาพเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของคนทุกคน ถ้ามนุษย์ทั่วโลกลงชื่อร่วมกันเรียกร้องสันติภาพ สงครามก็จะไม่เกิดขึ้น และเราก็ไม่ต้องเป็นเครื่องมือหรือเป็นเป้ากระสุนของพวกนักค้าสงครามและจักรวรรดินิยม" แก่วนพูดพลางยื่นกระดาษให้สมภาร สมภารรับกระดาษไปคลี่ดูแล้วตอบว่า

"ถ้าอย่างนั้นก็ต้องรีบออกวิ่งให้คนลงชื่อแล้วละแก่วน ฉันยังไม่เห็นใครลงชื่อสักคนเดียว กว่าแก่วนจะเก็บชื่อคนได้หมดโลกเห็นจะอีกนาน รีบๆเข้าเถิด"

"สมภารละก็เห็นอะไรเป็นเล่นไปเสียหมด" เจ้าถมพ้อขึ้น "พวกเราคิดกันแล้วก็นึกถึงท่านสมภาร เลยเอามาให้ลงชื่อก่อน เพราะท่านสมภารคงอยากได้สันติภาพมากกว่าคนอื่น"

"ฉันไม่ลงชื่อละถม" สมภารตอบ "คนปรารถนาสันติภาพนั้น ก็ต้องปฏิบัติตนให้มีสันติ ไม่เห็นจะต้องไปลงชื่อเรียกร้องเอากับใคร" 208

นิยายเรื่อง "ไฟแดง" นี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จงใจเขียนเสียดสีวรรณกรรมประเภท ก้าวหน้า ที่กำลังได้รับความนิยมอย่างสูงในยุคนั้น โดยได้ความคิดและดัดแปลงมาจากนิยายชุด ดอนคามิลโล่ ของ จิโรวันนีกัวเรซี เป็นนิยายเสียดสีความโง่เง่าเต่าตันอย่างเหลือเชื่อของชวานานิยมชายแบบลัทธิคัมภีร์ไร้เดียงสาในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง 209

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์พูดถึงนิยายดังกล่าวว่า

"อ้ายแกวนั้นผมเอาอย่างเขามาจากหนังสือก้าวหน้าตอนนั้น ออกกันมาจนกระทั่งครูบาอาจารย์ร้องไห้ร้องห่ม ฟ้องมาว่าเด็กตอบข้อสอบเป็นสำนวนก้าวหน้าของคุณอิสรา อมันตกุล ไปหมดแล้ว

ผมเห็นว่าเป็นสไตล์การเขียนที่ไม่น่าจะส่งเสริม มันแคบ แล้วมันข้างเดียว จนในที่สุดลิมชีวิตอื่นหมด บ้าแต่ก้าวหน้ากัน ผมก็เลยเขียนไฟแดงเพื่อจะระงับการอ่านนั้นให้เป็ดตกไปเสีย แล้วก็ออกจะระงับได้ด้วย ไฟแดงมันก็เป็นนิยายก้าวหน้าเรื่องสุดท้าย เอาไปอ่านซิ สำนวนนั้น คุณตะรางไม่สามารถจะขึงเสริชมันได้ สมภารแกก็เอามั่ง 210

3.2 กรณี "สังหารนักหนังสือพิมพ์ อารีย์ ลีวีระ"

ความนิ่งเฉยของม.ร.ว.คึกฤทธิ์นั้น ไม่เพียงแต่เหตุการณ์เรียกร้องเสรีภาพหนังสือพิมพ์ ยังรวมไปถึงเหตุการณ์สังหารนักหนังสือพิมพ์ คือนายอารีย์ ลีวีระ ผู้อำนวยการบริษัทไทยพาณิชย์การ เจ้าของหนังสือพิมพ์สยามนิกร พิมพ์ไทย และสยามสมัย ซึ่งหลังจากได้รับการปล่อยตัวจากคดีกบฏสันติภาพ นายอารีย์ก็เข้าพิธีสมรส และไปฮันนีมูนที่หัวหิน แต่ถูกยิงตายที่นั่นในวันที่ 10 มีนาคม 2496 มีกระแสข่าวว่าเป็นฝีมือของตำรวจ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ นิ่งเฉยไปถึงสามสัปดาห์และได้มาเขียนตอบในคอลัมน์ปัญหาประจำวันว่า

"การถูกคนร้ายยิงตายอย่างลึกลับเช่นนี้ สาเหตุย่อมมีหลายทาง ต่างๆกัน จะทึกทักว่าถูกฆาตกรรมเพราะเป็นคนหนังสือพิมพ์เหตุเดียวอาจไม่ เป็นธรรมนัก ผมเห็นว่าสิ่งที่ควรทำคือคุมสติให้มัน อย่าเพิ่งปลงใจเชื่ออะไร

209 วิทยากร เชียงกูร, ศึกษา บทบาทและความคิดม.ร.ว.คึกฤทธิ์, หน้า 42

210 ถนนหนังสือ กรกฎาคม 2528 หน้า 35-36

ไปตามอารมณ์ หรือใช้เหตุผลที่ผุดขึ้นมาในใจเป็นเกณฑ์วินิจฉัย" (ต่อมาคนร้ายคดีนี้ถูกจับกุมและลงโทษในสมัยจอมพลสฤษดิ์)

(หมายเหตุ- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์มาพูดถึงกรณีนี้ตอนที่ปาฐกถา "การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์" ช่วงที่ต่อสู้กับรัฐบาลจอมพลป.อย่างดุเดือด

"อำนาจมืดเป็นอำนาจที่อันตราย ทำให้คนหนังสือพิมพ์เกรงกลัว ต้องจำกัดเสรีภาพของตนเองลงไป การใช้อำนาจนี้ได้แก่กรณี บก.ชั้น โรจนวิภาค และคุณอารีย์ ลีวีระ คนทำหนังสือพิมพ์ทุกคนก็เป็นคนธรรมดาไม่ได้มีเนื้อหนังมังสาทำด้วยเหล็กไหล กลัวตายด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้นเมื่อเกรงกลัวก็ย่อมไม่สามารถจะเสนอข่าวและความคิดเห็นอันเป็นอิสระได้ วิธีการแก้ไขก็เห็นจะไม่มียะไร นอกจากคิดเสียว่าคนเราทุกคนเกิดมาก็ต้องตายด้วยกันทั้งนั้น")

3.3 กรณี "การจับกุมและสั่งจำคุก 3 นักการเมืองที่ยื่นฟ้องจอมพลถนอม"

เมื่อรัฐบาลจอมพลถนอมทำลายระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ด้วยการทำรัฐประหารรัฐบาลตัวเอง ก็ไม่ปรากฏว่าม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะคัดค้านหรือมีความคิดเห็นใดใด แต่ในวันที่ 9 มีนาคม 2515 ส.ส.จากพรรคฝ่ายค้าน 3 คนประกอบด้วย นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายอนันต์ ภักดีประไพ และนายบุญเกิด หิรัญคำ ยื่นฟ้องต่อศาลว่าจอมพลถนอมละเมิดรัฐธรรมนูญ แต่กลับถูกสั่งจับขังคุกทันทีหลังจากยื่นฟ้องและต่อมาจอมพลถนอมก็ได้ใช้อำนาจเผด็จการสั่งจำคุกคนละ 7-10 ปี (ไม่มีการพิจารณาคดีในศาล)โดยที่รัฐบาลสั่งห้ามหนังสือพิมพ์ทำข่าวและไม่มีใครกล้าปรึปากแสดงความเห็นใจ ด้านม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็ยังคงเงียบเฉยต่อไป

3.4 กรณี "หมิ่นประมาทปรับสี่ล้านบาท"

รัฐบาลของนายอนันต์ได้ก่อกรณีพิพาทกับสื่อมวลชน เนื่องมาจากร่างพรบ.สองฉบับที่จะเสนอเข้าสู่สภานิติบัญญัติ กล่าวคือ ฉบับแรกเป็นร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ.2535 มีการแก้ไขโทษให้สูงขึ้น คือ จำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 20,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ถ้าเป็นการหมิ่นประมาทโดยสื่อมวลชน ใน

มาตรา 328 แก้ไขใหม่บอกว่า ผู้กระทำได้ระวางโทษไม่เกิน 2 ปี และปรับไม่เกิน 200,000 ฉบับที่สองเป็นร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ.2535 พรบ.นี้แก้ไขเพิ่มเติมในมาตรา 447 ทวิของประมวลกฎหมายแพ่งว่าด้วยละเมิด "ค่าเสียหาย ในการกระทำผิดฐานกล่าวหา หรือไขข้อความอันฝ่าฝืนต่อความเป็นจริง ตามมาตรา 447 ถ้า เป็นการกระทำด้วยหนังสือพิมพ์ หรือวิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ หรือสื่อมวลชน ใช้อื่น" ให้ศาลกำหนดโทษเท่ากับจำนวน 20 เท่าของอัตราโทษชั้นสูงที่กำหนดในมาตรา 328 ของประมวลกฎหมาย ซึ่งเท่ากับ 4 ล้านบาท ร่างพรบ.ฉบับนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากบุคคล ฝายต่างๆอย่างมาก (ผลสุดท้ายร่างพระราชบัญญัติสองฉบับนี้ตกไป) แต่ไม่ปรากฏว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะมีความเห็นใดใด

หมายเหตุ- ความนิ่งเฉยของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ครั้งนี้น่าจะ มีสาเหตุจากอาการป่วยมากกว่าจงใจ คอล้มนี้ชอยสวนพลูวันที่ 5 มกราคม 2535 ซึ่งลงเนื้อหา "คำแปลคณะราชทูตสยามที่ไปเฝ้าพระสุริยราช" เกี่ยวกับรายงานโกษาปานซึ่งเดินทางไปกรุงปารีสและเขียนรายงานกราบบังคมทูลเสนอต่อพระนารายณ์มหาราช จากนั้นก็ไม่พบคอล้มนี้ชอยสวนพลูอีกเลย กระทั่งวันที่ 24 มีนาคม 2535 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จึงได้เขียนถึงการเลือกตั้ง 35/1 (22 มีนาคม 2535) ซึ่งพรรคสามัคคีธรรมหรือพรรคที่สนับสนุนคณะรศช.ได้รับเลือกตั้งมากที่สุด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์กลับมาเขียนเรื่องการเมืองเพียง 3 วัน ก็ลง "คำแปลคณะราชทูตฯ" ต่อไป

คุณสมบัติ ภูภาณจน์ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์สยามรัฐช่วงดังกล่าว ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้เขียนไว้ดังนี้

"ช่วงนั้นไม่สบายมาก เป็นเบาหวาน มีคนบอกว่าอาจารย์ชอบป่วย การเมืองแต่ครั้งนี้ไม่ใช่แน่ๆ สายตาแก็ไม่ดี เขียนหนังสือไม่ค่อยได้ ปกติ ก่อนเขียนคอล้มจะต้องอ่านหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ มันหนักเกินไป พวกเราเลยให้แปลไปก่อน ง่ายกว่า เพราะไม่ต้องทำทุกวัน ขนาดช่วงหลังแค่แปลอย่างเดียวก็น่าไม่ไหว ผมกับคุณตัม (ม.ล.รองฤทธิ์ ปราโมช-บุตรม.ร.ว.คึกฤทธิ์) ต้องช่วยกันถึงขนาดว่าปลอมสำนวนกันเลย คุณตัมแปลเป็นภาษาไทย แล้วผมมาแปลสำนวนให้เป็นแบบหนังสือพิมพ์ เพื่อจะให้เรื่องมันจบ"

ข. ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการต่อสู้เรียกร้องเพื่อเสรีภาพหนังสือพิมพ์ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์

จากการวิเคราะห์เอกสารแหล่งต่างๆพบว่า การที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ต่อสู้เรียกร้องเพื่อเสรีภาพหนังสือพิมพ์ในลักษณะไม่เสมอต้นเสมอปลายนั้น มีสาเหตุมาจาก 5 ปัจจัย คือ

- 1) สถานภาพของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ขณะนั้น
(ถ้าสถานภาพนักหนังสือพิมพ์สูงจะเสรีนิยมมาก)

สมัยรัฐบาลจอมพลถนอม หลังจากรัฐธรรมนูญฉบับมาราธอนที่ร่างมากกว่าสิบปีเสร็จสิ้น มีการเตรียมการเลือกตั้งใหญ่ทั่วประเทศ ระหว่างนั้นรัฐบาลได้ร่างพระราชบัญญัติต่อวุฒิสภาเพื่อยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติที่ห้ามมิให้ชุมนุมสาธารณะทางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ในฐานะวุฒิสมาชิกแสดงความสนับสนุนเต็มที่โดยกล่าวว่า "การให้เสรีภาพแก่ประชาชนนั้นเป็นของดี" 211

นอกจากนี้สาระสำคัญในการปาฐกถาในหัวข้อ "หนังสือพิมพ์กับรัฐบาล" ยังทำให้เห็นว่าม.ร.ว.คึกฤทธิ์ยินดีอย่างยิ่งที่จะให้หนังสือพิมพ์ได้รับเสรีภาพเต็มที่

"ยิ่งรัฐบาลใดพยายามที่จะปิดปากหนังสือพิมพ์มาก มันก็เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลนั้นทำชั่วมากถ้าไม่ทำชั่วแล้วจะมาค้ำเนินปิดหนังสือพิมพ์อยู่ทำไมเล่าครับ เราทำดีๆ เขาจะสงสัยอะไรก็ช่างเขาปะไร ก็แปลว่าคนพยายามปิดเป็นคนที่มีหลายสิ่งหลายอย่างที่จะต้องปิดบังซ่อนเร้น คนที่ทำถูกอยู่เสมอ หรือมีเจตนาดีทำโดยสุจริตแล้วผมก็ยังมองไม่เห็นว่าจะต้องมาปิดบังข่าวหรือการกระทำหรือความเห็นต่างๆ แต่อย่างหนึ่งอย่างใดทั้งสิ้น" 212

แต่พอสถานภาพของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เปลี่ยนไป ทศนะเสรีภาพของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็เปลี่ยนไปด้วย กล่าวคือช่วงที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีประมาณเดือนเศษได้มีกระแสเรียกร้องให้ยกเลิกคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 17 หรือ ปว.17 ซึ่งเป็นคำสั่งที่ริดรอนเสรีภาพหนังสือพิมพ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ผู้เคยประนามรัฐบาลที่กดขี่สิทธิเสรีภาพกลับแสดงท่าทีต่อ

211 สยามรัฐ, 3 สิงหาคม 2511

212 วันนักร้อง, 5 มีนาคม 2511

กระแสวิกฤตให้ยกเลิกปว.17 ว่า "ตั้งแต่เริ่มทำหนังสือพิมพ์ไม่เห็นเดือดร้อนกับประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 17 และจะไม่ยกเลิกประกาศฉบับนั้น" 213 มีหน้าข่าวในเดือนกันยายน พ.ศ.2518 เมื่อร่างพระราชบัญญัติความมั่นคงแห่งชาติเข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภา เนื้อหาส่วนหนึ่งยังอนุญาตให้ยึดแทนหนังสือพิมพ์ได้ด้วย 214

เมื่อเข้าสู่สมัยรัฐบาลนายธานินทร์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ในฐานะนักการเมืองอาวุโส หัวหน้าพรรคการกิจสังคม เริ่มตั้งข้อสังเกตถึงการให้เสรีภาพว่า สมควรหรือไม่ อย่างไร เนื่องจากม.ร.ว.คึกฤทธิ์เห็นว่า ขณะนั้นหนังสือพิมพ์ไทยยังไม่มีเสรีภาพเพียงพอ

"เราพูดถึงเสรีภาพหนังสือพิมพ์กันอยู่เสมอ ซึ่งผมก็เห็นด้วยและสนับสนุนมาตลอดว่าหนังสือพิมพ์ควรมีเสรีภาพโดยสมบูรณ์ แต่ก็อยากจะตั้งปัญหาถามว่า เมื่อหนังสือพิมพ์ยังนิยมเขียนข่าว และบทความที่ไม่ยึดความจริง เอาแต่อารมณ์เอาแต่จะสร้างข่าวโด่งดังเพื่อแย่งกันขายหนังสือพิมพ์ให้มากๆ โดยใช้หัวข่าวเป็นเครื่องล่อให้คนซื้ออย่างนี้ ความเชื่อถือในหนังสือพิมพ์ก็จะลดน้อยลงไป แล้วพอเราเรียกร้องเสรีภาพกันขึ้นมา ใครเขาจะให้และใครเขาจะสนับสนุนข้อเรียกร้องของเรา ธรรมดาเสรีภาพนั้น เขาจะให้กันแต่กับคนที่เชื่อถือไว้วางใจได้ คนที่เขาไม่มีอำนาจจะทำอะไรเราได้ หรือเป็นคนที่เรามั่นใจว่าจะไม่ทำอะไรกับเราอย่างผม เป็นต้น เราก็มักจะรุ่มสับรุ่มโขกไม่เว้นแต่ละวัน ทำดีก็مينเสีย แต่ทำผิดแม้แต่เพียงเล็กน้อยก็ยำยีไม่เว้น ไม่ลดละและต่อเนื่องกันไปหลายวัน เมื่อเรายังมีภยากคดียูอย่างนี้ ก็เป็นธรรมดาที่คนอื่นเขาจะใช้ภยากคดียูของเราให้เป็นประโยชน์แก่เขา คือใช้อำนาจคอยกดหัวเรา ให้กลัวเขาอยู่ตลอดไป เขาจะได้ทำอะไรได้ตามใจไม่มีใครว่า" 215

213 ประชาธิปไตย, 23 เมษายน 2518

214 บุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา, ฐานันดรที่สี่จากระบบโลกถึงรัฐไทย, หน้า 297

215 สุกัญญา ตีระวนิช, 35 นักหนังสือพิมพ์อาวุโส, 2528 หน้า 46-47

2) ความเข้มข้นรุนแรงของเหตุการณ์

(ถ้ารุนแรงมาก เช่น กรณีเลือกตั้งสกปรกยุคจอมพล.จะเสรีนิยมมาก)

เมื่อครั้งเหตุการณ์ "กบฏสันติภาพ" ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไม่ได้ให้ความสนใจ ไม่เข้าร่วมเรียกร้องแต่อย่างใด แต่พอถึงเหตุการณ์เลือกตั้งสกปรก (ไม่เรียบริ้อย) ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ซึ่งครั้งหนึ่ง เคยพูดผ่าน "สมภารกร่าง" ในวรรณกรรมเรื่องไฟแดงว่า "คนปารณาสันติก็ต้องปฏิบัติตนให้มีสันติ ไม่เห็นจะต้องเรียกร้องเอากับใคร" กลับกลายเป็นแกนนำในการเรียกร้องเสรีภาพเสียเอง

ล้อมกรอบหน้า 1 ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ จะมีข้อความ "เราสู้เพื่อเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เพราะเสรีภาพหนังสือพิมพ์ คือเสรีภาพของประชาชน" เป็นประจำทุกวัน ในการปาฐกถาเรื่องการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ซึ่งขณะนั้นถูกรัฐบาลจอมพล.ฟองร้องถึงสองคดี ได้ประนามรัฐบาลจอมพล. อย่างรุนแรง โทษฐานที่กดขี่สิทธิเสรีภาพหนังสือพิมพ์

"ในประเทศประชาธิปไตยทั้งปวงนั้น เสรีภาพของหนังสือพิมพ์เป็นสิ่ง ที่ได้รับ การคุ้มครอง ในบางประเทศ เช่น เบลเยียม เดนมาร์ก ไอร์แลนด์ ญี่ปุ่น และลักเซมเบิร์กนั้น รัฐธรรมนูญระบุห้ามไว้ชัดเจนให้มีการตรวจข่าว ไม่ว่าจะเป็นครณีใดๆ คงมีแต่ประเทศไทยและประเทศเผด็จการบางประเทศเท่านั้น ที่มีกฎหมายให้อำนาจเจ้าพนักงานตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ หรือสั่งปิดหนังสือพิมพ์ได้ ว่าโดยทั่วไปแล้วหลักการให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ เป็นหลักการที่ยอมรับกันทั่วโลก แต่การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ นั้นยังไม่สิ้นสุดลง เพราะรัฐบาลบางรัฐบาลในโลกนี้อยู่ในฐานะเป็นผู้หวาดหวั่นระแวง และไม่แน่ใจในการกระทำของตัวเอง และถ้าหากรัฐบาลใดอยู่ในฐานะเช่นนี้ รัฐบาลนั้นก็คงจะต้องหาทางปิดปากเสียงของหนังสือพิมพ์ เพื่อมิให้ความจริงนั้นปรากฏ ในที่นี้พอจะตั้งเป็นหลักไว้ได้ว่า "รัฐบาลใดที่รุดรอนเสรีภาพหนังสือพิมพ์ รัฐบาลนั้นหวาดหวั่นและไม่แน่ใจในตนเอง แต่ถ้ารัฐบาลใดพยายามปิดบังการกระทำต่างๆของตน มิให้หนังสือพิมพ์ได้ล่วงรู้ รัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาลที่มีเจตนากระทำชั่ว" ด้วยเหตุนี้ผู้เผด็จการเช่น ฮิตเลอร์

มุสโสลินี และเปเรง จึงต้องเข้าควบคุมหนังสือพิมพ์ไว้ให้อยู่ใต้อาณัติของตน และในประเทศที่หนังสือพิมพ์ถูกควบคุม ประชาชนได้รู้เห็นแต่ความคิดเห็นของคนคนเดียว หรือของพรรคการเมืองพรรคเดียว ในที่สุดในเวลาไม่นาน ประชาชนทั้งประเทศจะหลับตาตามบุคคลนั้น หรือพรรคนั้นไป ทั้งในความคิดเห็นและการกระทำ ผลที่จะเกิดขึ้นแก่บ้านเมืองเป็นความหายนะ"

3) บุคลิกของผู้นำรัฐบาลนั้น (เด็ดขาด/อ่อนปรน)

ถ้ามีบุคลิกเด็ดขาด ริดรอนเสรีภาพ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะเป็นปฏิปัตินิยมมาก เช่น

- สมัยจอมพลสฤษดิ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็เคยเขียนถึงจอมพลสฤษดิ์ หลังจากเสียชีวิตไปแล้วว่า "ความเด็ดขาดของจอมพลสฤษดิ์ในยุคนั้นเหมือนกับรถบดถนนเรื่องอะไรจะเสียงชีวิตเข้าไปขวาง" 216

- สมัยนายธานินทร์ ความเข้มงวดกดขี่กับหนังสือพิมพ์มากจนถึงขนาด "ปิดหนังสือพิมพ์แทบไม่เว้นแต่ละวัน" และสั่งเก็บ ธิบ ห้ามครอบครองสิ่งพิมพ์ทางการเมืองจำนวนมาก ลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ คือ "ไม่ให้พูดเรื่องการเมืองตรงๆ ก็ใช้วิธีเสียดสีใน "พจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์" เช่น ธานินทร์ น. แปลว่าเมืองใหญ่หน่อยเท่านั้นเองไม่ยากแปลว่าผู้ใหญ่ในเมือง, บอบบาง ว. อ่อนเหมือนหอยที่ไม่มีเปลือก, ประหยัด ก. ยับยั้งหนังสือพิมพ์ไม่ให้เขียนอะไรที่ไม่ถูกใจรัฐบาล, พลเรือน น. คนที่ไม่ใช่ทหารซึ่งเข้ามาปกครองบ้านเมืองยามที่ทหารกระดากที่จะปกครองเอง

4) ความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ระหว่างม.ร.ว.คึกฤทธิ์กับผู้นำรัฐบาล
โดยเฉพาะจอมพลสฤษดิ์ จอมพลถนอม และจอมพลประภาส

- ความสัมพันธ์สนิทสนมกับจอมพลสฤษดิ์ ทำให้ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไม่เคยเรียกร้องสิทธิเสรีภาพใดๆ ทั้งที่จอมพลสฤษดิ์เป็นเผด็จการกว่า มีการจับกุม คุมขัง ทบแทนพิมพ์ ฯลฯ ริดรอนสิทธิเสรีภาพมากกว่าจอมพลป. กระทั่งการเลือกเรื่องที่เขียน เลือกคำถามที่ลงในคอลัมน์ปัญหาประจำวัน ก็ไม่ค่อยพบเรื่องเสรีภาพหนังสือพิมพ์ ที่มีปรากฏเป็นคำถามอยู่บ้าง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็มักตอบติดตลก เลี่ยงประเด็น หรือให้จดทวนรัฐธรรมนูญที่กำลังร่างอยู่ ซึ่งม.ร.ว.คึกฤทธิ์เชื่อว่าเป็นประชาธิปไตยไม่น้อย ครั้งหนึ่งเมื่อผู้อ่านสยามรัฐตั้งคำถามว่า ทำไมไม่กล้าตำหนิรัฐบาลเหมือนกับที่เคยตำหนิคนอื่นมาแล้ว กลายเป็นคนไร้อุดมคติที่เลิกรัฐบาล กลัวถูกทบแทน กลัวไม่มีเงินเดือนจากสภาร่างรัฐธรรมนูญหรือ? ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็ตอบเลี่ยงไปว่า "ผมไม่เคยบอกว่าตนเองเป็นคนมีอุดมคติสูง" ²¹⁷

- ความสัมพันธ์สนิทสนมกับจอมพลถนอม ทำให้ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เข้าอกเข้าใจในการตัดสินใจของรัฐบาล กรณีหนังสือพิมพ์หลายฉบับถูกปิด เช่น สารเสรี อาณาจักรไทย เสรีไทย กรุงเทพฯ ผู้อ่านสยามรัฐเขียนจดหมายถามถึงความมีอยู่ของเสรีภาพหนังสือพิมพ์ไทย คำตอบของม.ร.ว.คึกฤทธิ์คือ "ถ้ารู้จักใช้ด้วยความรับผิดชอบก็มีเหลือเฟือ"

จดหมายฉบับเดียวกันนี้โยงถึงกรณีปิดหนังสือพิมพ์ไทยรัฐอีกด้วย

ต้นตอสาเหตุมาจากการตอบปัญหาของ "ประสาน มิเพื่องศาสตร์" ที่ทำให้หนังสือพิมพ์ไทยรัฐถูกปิด ต่อมาทางบรรณาธิการของไทยรัฐมีหนังสือถึงเจ้าพนักงานการพิมพ์ ยอมรับผิดชอบ และรับรองว่าจะไม่ให้ "ประสาน มิเพื่องศาสตร์" เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของกองบรรณาธิการอีกต่อไป หนังสือพิมพ์ไทยรัฐจึงได้รับอนุญาตให้จำหน่ายได้อีก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เขียนถึงเหตุการณ์นี้ พร้อมแก้ต่างแทนรัฐบาลว่า

"ดูตามลำดับเรื่อง จะเห็นว่าผู้ที่มีให้คุณประสานเขียนหนังสือพิมพ์ก็คือเจ้าของและบรรณาธิการไทยรัฐเอง เพราะการที่จะให้ใครเขียนลงหนังสือพิมพ์หรือไม่ นั่น เป็นหน้าที่ของบรรณาธิการอยู่แล้ว แต่เหตุที่มีแถลงการณ์เป็น

²¹⁷ ปัญหาประจำวัน, 23 กันยายน 2505

ลายลักษณ์อักษร จึงทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่าทางการบีบบังคับให้เอาคุณ
ประธานออก ซึ่งผิดจากระเบียบแบบแผน เพราะทางการมีหน้าที่จัดการกับ
หนังสือพิมพ์และบรรณาธิการเท่านั้น" พร้อมกับสรุปว่า "ความจริงคุณประธาน
อาจถอนตัวไปเอง เพื่อประโยชน์ของคนอื่นๆ อีกจำนวนมากก็ได้" 218

- ความสัมพันธ์สนิทสนมกับจอมพลประภาส ทำให้ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ยอมรับว่าเสรีภาพอาจถูกจำกัดได้จากความสัมพันธ์ส่วนบุคคล เหตุการณ์หนึ่งซึ่งม.ร.ว.คึกฤทธิ์
แสดงความเห็นต่อปัญหาเกี่ยวกับการจัดทำงบประมาณของประเทศ ซึ่งจอมพลถนอมได้
มอบหมายให้จอมพลประภาสเป็นผู้พิจารณาว่าสำนักงบประมาณ ควรจะขึ้นอยู่กับสำนักนาย
กรัฐมนตรีต่อไป หรือกลับไปกระทรวงการคลัง ขณะที่จอมพลประภาสเห็นว่าสำนักงบประมาณ
ควรขึ้นกับกระทรวงการคลัง แต่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เห็นว่าการโอนกลับไปไว้ที่กระทรวงการคลังนั้น
ไม่ถูกต้องกับการจัดทำงบดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ถึงบทสรุปลงท้ายได้สะท้อนแนวคิดบาง
ส่วนของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ว่ามีรากฐานแบบสังคมนิยมที่เน้นการประนีประนอมและมีความ
เกรงอกเกรงใจ "ผมก็อยากจะสรุปเหมือนกันว่า สำนักงบประมาณควรจะต้องอยู่ที่สำนักนาย
กรัฐมนตรี แต่ก็เกรงใจคุณประภาสเดี๋ยวจะต้องไปเดินหลีกทางกันที่ตลาดนัดเสียเปล่าๆหมด
สนุกไปเลยใครจะคิดหรือเปล่าว่าความเล็กของเมืองไทย เราเป็นเครื่องจำกัดเสรีภาพของ
คนหนังสือพิมพ์ตัวโตขนาดผม" 219

5) อารมณ์ส่วนตัวของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ (ความรู้สึกต่อหนังสือพิมพ์)

ก่อนเป็นนายกฯ เป็นมิตรกับหนังสือพิมพ์ จะเสรีนิยมมาก พอขึ้นเป็นนายกฯ
(และหลังจากนั้น) ถูกหนังสือพิมพ์วิพากษ์วิจารณ์หนัก เริ่มมีท่าทีไม่เป็นมิตร

ที่ปรากฏชัดที่สุดมี 4 กรณี คือ

218 ปัญหาประจำวัน, 10 ตุลาคม 2510

219 คึกฤทธิ์, 24 มีนาคม 2513

กรณีที่ 1 รัฐบาลนายธานินทร์ปิดหนังสือพิมพ์เดลินิวส์
(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์สงสารพนักงานแต่สมน้ำหน้าผู้บริหารเดลินิวส์)

คำสั่งปิดหนังสือพิมพ์เดลินิวส์โดยไม่มีกำหนด พร้อมทั้งดำเนินคดีกับผู้เขียนข้อความ บรรณาธิการ และ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ครั้งนี้ มีขึ้นเนื่องจากการตีพิมพ์ข้อความหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ต้นสายปลายเหตุเกิดจากความสะเพร่าของกองบรรณาธิการเดลินิวส์เอง ซึ่งมาเห็นข้อความนั้น ภายหลังจากที่หนังสือพิมพ์ถูกส่งออกจากโรงพิมพ์ไปแล้ว ประมาณ 20,000 ฉบับ ถึงแม้จะรีบดำเนินการเรียกเก็บคืน แต่ก็ไม่ทันการณ์ เพราะยังมีประมาณ 400-500 ฉบับที่ออกจำหน่ายไปได้ (จนมีผู้ไปแจ้งความ และถูกปิดในที่สุด)

การปิดหนังสือพิมพ์โดยไม่มีกำหนดครั้งนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้แสดงความเห็นอกเห็นใจพนักงานแผนกอื่นๆ ที่ต้องมารับเคราะห์เดือดร้อน พร้อมกับตั้งข้อสังเกตไว้ 2 ประการ คือ 1) กองบรรณาธิการจะไว้วางใจผู้เขียนคอลัมน์ หรือแม้แต่ข้อความอะไรก็ตามที่ลงในหน้าหนังสือพิมพ์ไม่ได้เป็นอันขาด จะต้องตรวจกันทุกตัวอักษรเพราะเมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้นแล้วจะอ้างความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ไม่ได้ และ 2) ควรหรือไม่ที่จะปล่อยให้อาชีพอันสุจริตของคณาจารย์โรงพิมพ์ ไม่ว่าจะเป็นช่างเรียง ช่างแท่น ช่างเครื่อง ช่างซ่อม ช่างทำเพลท ช่างพับน้กการภารโรง แขนงไว้กับปลายปากกาของคนเขียนหนังสือพิมพ์ไม่กี่คน เนื่องจากสิทธิของคณาจารย์โรงพิมพ์ที่จะไปควบคุมคนเขียนหนังสือพิมพ์นั้นไม่มีเลย

บทความดังกล่าวสะท้อนท่าทีที่เปลี่ยนไปของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้อย่างดี กล่าวคือยุคก่อนที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะเป็นนายกม.ร.ว.คึกฤทธิ์มีท่าทีเป็นมิตรกับหนังสือพิมพ์มาโดยตลอด แต่พอในยุคที่เป็นนายกฯ และถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง ท่าทีของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็เปลี่ยนไปจนเรียกได้ว่าก้าวสู่ยุคใหม่ คือตำหนิหนังสือพิมพ์รุนแรงขึ้น (ท่าทีเช่นนี้ก็ใช้อยู่ต่อมาระทั่งม.ร.ว.คึกฤทธิ์วางมือจากการเมือง จึงกลับมาเป็นมิตรที่แนบแน่นกับหนังสือพิมพ์อีกครั้ง) ท่าทีเช่นนี้จะมองได้ชัดขึ้นถ้าพิจารณาถึงรายละเอียดของบทความ

"ที่มาเขียนเรื่องหนังสือพิมพ์เดลินิวส์วันนี้ หากใครจะตีความว่าเพราะหนังสือพิมพ์ถูกปิด ผมเลยเหงา เพราะไม่มีใครตามด่า ผมก็จะไม่เถียงละครับ ผมไม่หวังผู้ถือหุ้น ที่เป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์เดลินิวส์หรอกครับ เพราะ ดาแสง เหวระกูด แก่ไม่ใช่คนยากคนจนอะไร ถ้าหนังสือพิมพ์เดลินิวส์

ถูกปิดตายตลอดไป แก่ก็คงฉิบหายไปบ้าง แต่ก็ยังเป็นธรรมดาคนที่รวยได้ ก็ฉิบหายได้ ไม่ใช่เรื่องแปลก" รวมทั้งบทสรุปซึ่งสรุปทิ้งท้ายไว้ว่า "จะเป็นเวรกรรมที่เคยดำผมไว้มากกรรม" 220

กรณีที่ 2 สมัยรัฐบาลเปรม 4 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ตัดญาติกับสื่อมวลชนทุกแขนง (โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ แต่พอหายโกรธ ก็กลับมาอนุญาตให้สัมภาษณ์อีก)

เหตุผลหลักของการ "ตัดญาติ" เพราะ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไม่พอใจการตั้งคำถามของหนังสือพิมพ์ในลักษณะยุแหย่ตะแคงเร็วเพื่อให้เกิดความขัดแย้ง และการลงข่าวไม่ตรงกับคำพูดที่ให้สัมภาษณ์

รายละเอียดการให้สัมภาษณ์ภายหลัง "ตัดญาติ" มีดังนี้

- นักข่าว** เมื่อเริ่มจัดตั้งรัฐบาล มีการมองว่ารัฐบาลจตุรพรรคเช่นนี้ จะไปไม่รอด
- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์** ผมว่ารอด ผมก็มีส่วนร่วมตั้งมาเองทำไมผมจะบอกว่าไม่รอดล่ะ ผมมั่นใจว่ารอด สบายมาก
- นักข่าว** เกี่ยวกับร่างพระราชบัญญัติเรื่องน้ำตาล
- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์** รัฐบาลจะออกพระราชบัญญัตินี้อยู่แล้ว วันอังคารจะเสนอเข้าในคณะรัฐมนตรี ทางกิจสังคมก็จะเสนอร่าง เราเสนอเข้าไปครั้งหนึ่งแล้ว เผอิญเซ็นชื่อผิด เขาต้องให้คนที่เป็รรองหัวหน้าพรรคเซ็น แต่คุณสวัสดิ์ คำประกอบ เซ็น คุณสวัสดิ์เคยเป็น แต่แกลาออกแล้ว มันก็ผิด จึงถอนกลับมาทำให้ถูก
- นักข่าว** มีข่าวว่าพรรคกิจสังคมคัดค้านวิธีการดำเนินการ ในเรื่องอ้อยและน้ำตาลที่รัฐบาลทำมาก่อน
- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์** ไม่จริง เราเอามาพิจารณาอีกที เพื่อความถูกต้องเท่านั้นล่ะ
- นักข่าว** พวกที่ปล่อยข่าวนี้ออกมาเพื่อ...
- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์** ไม่พูดครับ ฮ่าๆ ก็แบบนี้ล่ะสิ ยุให้คนแตกกันเห็นมั้ยะ มาถามอย่างนั้นถามอย่างนี้จะให้ผมดำเขา ไม่มีทางสำเร็จหรอกคุณ ไปเขียนเองเอง ไปดำ

เอาเองดีกว่าอย่ามาใส่ปากผม เป็นอย่างนี้ละหนังสือพิมพ์ไทย นี่คุณทำให้ผม
 ท้อถอยเพราะเหตุนี้ คุณทำให้คนด่ากัน ผมยินดีให้สัมภาษณ์ด้วยความ
 สุภาพทั้งสองฝ่ายระหว่างคุณกับผมมาอยู่ให้ผมด่าผมไม่ด่าหรือแล้วไม่ใช่อะไร
 ผมพูดดีอย่างนี้แล้วยังมาด่าผมว่ายายแก่ปากหมาบ้างอะไรบ้างก็ว่าไปหะ
 ที่ผ่านมา...

นักข่าว

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ที่ผ่านมาผมเชื่อหนังสือพิมพ์มากเกินไป คิดว่าเป็นเพื่อนเป็นฝูง บางทีก็พูดจา
 ดิตดลกบ้าง อะไรบ้าง หนังสือพิมพ์เอาไปลงเป็นจริง ผมก็เสียคนทุกทีผมก็เลิก

นักข่าว

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ นับจากนี้ไปก็จะให้หนังสือพิมพ์ทุกฉบับสัมภาษณ์ได้แล้วใช้ไหมครับ
 ได้ แต่ผมก็จะตอบตามใจผม ผมจะไม่ถือว่าเป็นมิตรตั้งแต่ก่อน ผมก็ตอบ
 ด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไอ้ที่พูดเล่นหัวกัน ไม่มีอีกแล้ว ขอโทษเถอะ
 แต่ก่อนนี่กว่ารักกัน ที่นี้มันไม่ใช่ ดูข่าวที่ลงแล้วมันไม่ใช่มิตร ก็ไม่ได้ไป
 คาดกันว่าจะต้องเป็น ไม่เป็นไร แต่ที่นี้การที่คนซึ่งไม่ได้เป็นมิตรกัน การจะ
 พูดจะอะไรกัน มันก็ต้องระวังตัวขึ้น

นักข่าว

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปร.42 อาจารย์มีความเห็นอย่างไรครับ ควรจะยกเลิกไปหรือไม่
 ฟังดูทุกวันนี้หนังสือพิมพ์นี่ก็เรียนตรงๆ นะ ก็ยังก้าวร้าวนักการเมืองเหลือเกิน
 ขนาดไม่มีเสรีภาพนะ จะด่าใครก็ได้ ผมนี่โดนมาอ่วมแล้วทั้งๆที่มีปร.42
 ผมมองไม่เห็นประโยชน์ที่จะเลิกหรือไม่เลิก ก็เท่าๆกันสำหรับผม เลิกก็ได้
 ไม่เลิกก็ได้ผมก็โดนอยู่ดีละ 221

แม้ว่าเหตุผลที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์วิจารณ์หนังสือพิมพ์นั้น จะมีน้ำหนักอยู่มากก็ตาม
 เพราะปัญหาดังกล่าวเป็นอยู่จริงจนปัจจุบันนี้ แต่น้ำหนักคำพูดที่เต็มไปด้วยความรุนแรงเช่นนี้
 มีปัจจัยด้าน "อารมณ์" เกี่ยวข้องอยู่ ดังจะเห็นได้จากบทสัมภาษณ์อื่นช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เช่น

นักข่าว

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ไม่ทราบว่ารูสึกอย่างไรบ้างตอนช่วงที่ดิให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์
 รู้สึกมีความสุขมาก เป็นสิริมงคลกับตัวฉันแยะ ไม่เป็นข่าวหนังสือพิมพ์
 ไม่มีใครมาลงผิดลงพลาด

- นักข่าว** แล้วช่วงนี้ที่เปิดให้สัมภาษณ์แล้วละ
- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์** ก็เริ่มจะมากอีกแล้วเริ่มจะมีข่าวบ้างบ่อยๆ เขียนจนไม่เห็นจะเป็นประโยชน์อะไรกับบ้านเมือง อย่างแนวหน้าวันนี้ ก็เจาะเกราะเรื่องสยามรัฐ แล้วก็ไม่ตรงกับความจริงทั้งนั้น ที่ว่าผมโอนหุ้นให้ลูกจะไปรักษาเซฟอะไร ก็ไม่ได้โอน หุ้นผมโอนให้สตาร์ฟหนังสือพิมพ์สยามรัฐตั้งหลายปีแล้ว ตั้งแต่ตอนผมเป็นนายกฯ ผมลาออกก็ไม่ได้โอนให้ลูกให้เต้า ลูกผมเค้ามียุทธอยู่เก่า ไม่ได้โอนเพิ่ม เดียวนี้ผมรู้จักหนังสือพิมพ์แล้วว่าไม่ได้เป็นมิตร เพราะฉะนั้น ผมจะพูดอะไร ผมก็ต้องระวังตัว แต่ก่อนนั้นผมเคยนึกหนังสือพิมพ์เป็นมิตร พูดอะไรก็พูดเล่นหัวเฮฮา แล้วมันเป็นผลร้ายกับผมตลอดมา ทีนี้คุณถามอะไรก็ให้เป็นงานเป็นการอย่ามาถามเรื่องส่วนตัวผมจะไม่ตอบ ถามอะไรที่มันเกี่ยวกับบ้านเมือง ถ้าเรื่องเหลวเรื่องไหลที่ไม่เป็นประโยชน์กับบ้านเมืองผมไม่พูด
- นักข่าว** ช่วงที่อาจารย์ไม่ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ เพราะรู้สึกท้อต่อการเมืองในช่วงนั้นด้วยใช่หรือไม่
- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์** ไม่ได้ท้อการเมืองเลย ท้อกับหนังสือพิมพ์ ที่ผมบอกว่าไร้เมตตานะ ผมพูดอย่างผู้ดี ผมไม่ได้พูดอย่างคุณ ถ้าพูดอย่างคุณ คุณบอกหนังสือพิมพ์นั้นโง่ และไม่มีความรู้แล้วเอาความโง่ความไม่รู้มาใส่คนฉลาดคนรู้อย่างผม นี่ถ้าพูดอย่างคุณๆ หนังสือพิมพ์มันด่าเกินไปที่ผมจะให้สัมภาษณ์ได้ นี่คุณเอาไปลงได้ แต่ผมไม่พูดตอนนั้นนะ เพราะผมถือว่าผมเป็นผู้ดีพอที่จะไม่ใช้คำหยาบ คำสามหาวกับใคร แต่เมื่อคุณมาเข้าชี้ถามก็จะบอกให้ เพราะหนังสือพิมพ์เมืองไทยมันด่าเกินไป มันก๊วยเกินไป มันขาดความรู้เกินไปที่คนอย่างผมจะให้สัมภาษณ์ได้" 222

222 เฉลิม รงค์พลิน, คึกฤทธิ์ ชีวิตที่เป็นตำนาน, มิติใหม่, 2538 หน้า

อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างม.ร.ว.คึกฤทธิ์กับหนังสือพิมพ์ ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาวิกฤต การแสดงทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ต่อหนังสือพิมพ์ไทย ไม่ว่าจะด้วยการเขียน หรือการให้สัมภาษณ์ต่างๆก็มักออกมาในเชิงลบ

"อย่างจอมพลถนอมจอมพลสฤษดิ์ผมตีเรื่อยมา พอหมดเรื่องผมก็หมด แต่ผมนี้หมดอำนาจวาสนาไปตั้งนานแล้ว แต่คนก็ยังด่ากันทุกวันนี้ อะไรก็ไม่รู้ ผมไม่เข้าใจ ทุกวันนี้อ่านหนังสือพิมพ์หลายฉบับ วันไหนหนังสือพิมพ์ไม่ด่าสักฉบับนี้ ไม่สบายใจ เหมือนกับตายไปแล้ว ถ้ายังด่าอยู่เออค่อยยังชั่ว ไม่ถือถือไม่ได้" 223

ความเป็นคนเจ้าอารมณ์ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์นั้น มีผู้ใกล้ชิดบางคนเปรียบเทียบไว้ว่าเหมือนกับดวงอาทิตย์ เมื่ออยู่ใกล้มักจะร้อน ทั้งนี้อาจมีผลมาจากความเป็นศิลปินในตัวบวกกับวัยที่มากขึ้นนั่นเอง ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์หนึ่งซึ่งว่าไปแล้ว ก็เป็นเรื่องเดียวกับที่ทำให้ประกาศตัดญาติกับสื่อมวลชนคือลงข่าวไม่ตรงกับที่พูด แต่ท่าทีของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ครั้งนี้กลับเป็นตรงกันข้าม ไม่มีอารมณ์โมโหฉุนเฉียวอยู่เลย นั่นคือเหตุการณ์ที่พล.ต.จำลอง ศรีเมืองได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ สมัยแรก เมื่อปลายปี 2528 มีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งลงข่าวว่า "คึกฤทธิ์กับจำลองปรึกษาหารือกันที่นครปฐมตลอดคืน" ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ออกมาเขียนแก้ว่า ข่าวทั้งหมดนั้นไม่เป็นความจริงแต่ประการใดทั้งสิ้น ก่อนจะลงเอยด้วยอารมณ์ขันและเมตตาว่า "การเขียนข่าวหนังสือพิมพ์ ก็ต้องเขียนอะไรที่ดูตื่นเต้นน่าสนใจแบบนี้แหละครับ มิฉะนั้นจะมาทำหนังสือพิมพ์กันไปทำไม" 224

กรณีที่ 3 ตำนานทีมข่าวช่อง 7 ที่ถ่ายภาพจานกินข้าวว่ารุกล่วงล้ำเรื่องส่วนตัว

ในวันที่ 14 มีนาคม 2531 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลสมิติเวช ด้วยโรคหัวใจกำเริบ หลังรักษาตัวอยู่ 12 วัน จึงออกมาอยู่ห้องวี.ไอ.พี เพื่อพักผ่อน

223 ถนนหนังสือ, กรกฎาคม 2528 หน้า 25

224 คริส สารคาม, คึกฤทธิ์ ปราโมช สิบเศียรยี่สิบกร, 2537 หน้า 80

อาการป่วยครั้งนี้สื่อมวลชนทุกสาขาให้ความสนใจเข้าไปทำข่าวกันเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นกรณีพิพาทระหว่างม.ร.ว.คึกฤทธิ์กับสื่อมวลชนไป กล่าวคือ ทีมข่าวของสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 นำโดย ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิวัติวงการข่าวสารในยุคนั้น ได้ถ่ายภาพจานอาหารจากภายนอกห้อง (เนื่องจากแพทย์ไม่อนุญาตให้เข้าไปในห้องพักผู้ป่วย) ทำให้ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ไม่พอใจเป็นอย่างมากกล่าวหาว่านักข่าวบุกรุกล่วงล้ำเรื่องส่วนตัวเข้ามาถึงจานกินข้าว 225 เหตุการณ์ครั้งนี้ บานปลายเป็นเรื่องใหญ่โต ถึงขั้นทำให้ดร.สมเกียรติ และทีมงาน ซึ่งเพิ่งย้ายมาจากช่อง 9 มาอยู่ช่อง 7 ได้ไม่นาน ต้องย้ายช่องอีกครั้ง ไปอยู่ช่อง 5 แม้ว่าจะมีความพยายามไกล่เกลี่ยด้วยการขอขมา แต่ก็ไร้ผล เนื่องจากดร.สมเกียรติกล่าวว่าไม่ได้ทำผิดแต่อย่างใด

กรณีที่ 4 สมัยรัฐบาลพล.อ.ชาติชายช่วงกำลังเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกปร.42 (วันที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ใช้นามปากกา "กุกไก" ในคอลัมน์ขอยสวนพลู ประชดรัฐบาล แต่เนื้อหาในวันนั้นก็หลุดหลุดพาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์ เลยทำที่ว่าจะเห็นด้วยกับพรบ.การพิมพ์ฉบับใหม่ของรัฐบาล)

"พาดหัวข่าวในหนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันที่ 30 เมษายน 2533

ชื่อแป๊ะสบประมาณฝ่ายค้าน

ไม่มีทางต้อนรับรัฐบาลจนมุม

ต่อไปนี้เป็นเนื้อหาข่าวเกี่ยวกับชื่อแป๊ะในหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกัน

พล.ต.ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เผยว่า ปัญหาอุปสรรคของฝ่ายค้านในการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจจะมีอย่างไรบ้าง ต้องพิจารณาว่าวัตถุประสงค์ของฝ่ายค้านมีอะไรบ้าง ถ้าต้องการไล่ออกก็บอกได้แล้วว่าไม่สำเร็จหรือถ้าเจตนาชักรัฐบาลชุดนี้ให้จนมุมในสภาฯ ก็คิดว่าไม่สำเร็จเช่นเดียวกัน เว้นแต่ฝ่ายค้านต้องการแสดงให้ประชาชนเห็นว่าฝ่ายค้าน มีประสิทธิภาพ

225 คริส สารคาม, คึกฤทธิ์ ปราโมช : สิบเศียรยี่สิบกร, 2537 หน้า 81

เท่านั้น ส่วนการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ เพื่อฝ่ายค้านบางพรรคจะได้เข้าร่วมรัฐบาล คิดว่าไม่มีทาง อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงในรัฐบาลเป็นเรื่องของ พล.อ.ชาติชายโดยเฉพาะที่มีข่าวว่าพรรคกิจสังคมอาจเป็นเป้าหมายการเปลี่ยนแปลง นั้นตนไม่ทราบ ต้องติดตามดูว่าผลการอภิปรายที่เกิดขึ้นจะมีแนวโน้มไปทางไหน และรัฐบาลจะหาทางออกอย่างไร แต่การลาออก การปรับปรุงคณะรัฐมนตรีหรือเปลี่ยนพรรคร่วมรัฐบาลนั้น เป็นวิถีทางตามระบอบประชาธิปไตย ไม่ได้ถือว่าเป็นวิกฤตการณ์ทางการเมืองแต่อย่างใด..... " หลังจากคัดลอกเนื้อข่าวทั้งหมด ลงในคอลัมน์ชอยสวนพลูแล้ว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ลงความเห็นว่าเป็น "ดูตามเนื้อข่าวข้างบนแล้วก็ไม่ปรากฏว่าชื่อแป๊ะ หรือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ไปสพบปะมาทฝ่ายค้านหรือใครที่ไหน ตรงกันข้ามกลับพูดจาอย่างผู้ใหญ่ มีหลักมีเกณฑ์สมกับที่หนังสือพิมพ์มติชนได้ตั้งให้เป็นเสาหลักประชาธิปไตย" พร้อมกับสรุปทิ้งท้ายว่า "ดูข้างต้นแล้วก็ทำให้นึกมาว่า ในการออกพระราชบัญญัติการพิมพ์ ซึ่งจะบังคับให้ใครต่อใครลงชื่อจริงนั้น จะให้คนพาดหัวข่าวในหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ บอกชื่อจริง ที่อยู่ และนามบิดา มารดา เอาไว้ตรงข่าวที่ตนพาดหัวจะดีหรือไม่?" 226

5.2 เสรีภาพของพลเมือง

จากการวิเคราะห์เอกสารแหล่งต่างๆ เกี่ยวกับทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ต่อประเด็นเสรีภาพพลเมือง พบว่า

5.2.1 เสรีภาพของพลเมืองมีขอบเขตและขอบเขตนั้นคือ "กฎหมาย"

ตัวอย่างจากสองเหตุการณ์ ได้แก่

1) ปลายเดือนมีนาคม 2519 เกรียงกมล เลขาธิการศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ประกาศกับนักข่าวว่ามีโครงการจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไทยเสียใหม่ทั้งหมด นักข่าวจึงไปถามม.ร.ว.คึกฤทธิ์ในฐานะนายกรัฐมนตรีรักษาการว่า รู้สึกอย่างไรต่อคำประกาศอันนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ตอบว่า "เขามีสิทธิ์จะประกาศเช่นนั้นได้ แต่ใครจะเห็นด้วยหรือไม่ นั่น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง" 227

2) มีข่าวว่าจอมพลถนอม จอมพลประภาส พันเอกณรงค์ พร้อมภรรยา จะเดินทางกลับประเทศไทย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ในฐานะประธานสภานิติบัญญัติได้ให้สัมภาษณ์ผู้สื่อข่าว ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ว่า

"เห็นเป็นเรื่องบ้าที่สุดเพราะบุคคลทั้งหกนี้เป็นคนไทย มีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทย พวกเขาจะเดินทางไปไหนมาไหน หรือจะกลับบ้าน ก็ย่อมกระทำได้ ไม่เห็นเป็นเรื่องสลักสำคัญที่ถึงกับจะต้องนำเข้าพิจารณาในคณะรัฐมนตรี ผมว่าปล่อยเข้ามาเลย ขนมาให้หมดทั้งลูกเมียไม่ต้องกลัววุ่นวายหรอก เมื่อผิดกฎหมายก็จับ โจทย์ร่อยุ่แยะ ถ้าไม่ผิดก็ปล่อยไป"

หลังจากคำพูดประโยคนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์แสดงความแปลกใจที่รัฐบาลก็ล้วนประกอบด้วยนักกฎหมายหลายคน นับตั้งแต่นายกฯ และรองนายกฯ แต่เรื่องแค่นี้ กลับต้องนำเข้าปรึกษาคณะรัฐมนตรี แสดงว่าจะจับก็ไม่กล้า ทำตรงไปตรงมาตามกฎหมาย ก็ไม่เห็นมีเรื่องอะไรเกิดขึ้น 228

227 วิลาส มณีวัต, อารมณฺ์ขันของคึกฤทธิ, 2538 หน้า 77

228 รงค์ วงษ์สวรรค์, คึกฤทธิแสบสันต์, 2539 หน้า 17

5.2.2 เสรีภาพของพลเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเสรีภาพหนังสือพิมพ์

ตัวอย่างจากปาฐกถาต่างๆ เช่น

1) "เป็นหน้าที่ของผู้ที่นิยมเลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตยทุกคน ที่จะต้องต่อสู้ป้องกันสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ไว้จนสุดความสามารถ เพราะเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ มิใช่เป็นแต่เพียงเสรีภาพของคนหนังสือพิมพ์เท่านั้น แต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเสรีภาพของคนทั้งปวง" 229

2) "สิทธิเสรีภาพของประชาชนก็เป็นสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ด้วย คือสิทธิในการที่จะพูด เขียน พิมพ์ และโฆษณา แสดงความคิดเห็นต่างๆ ซึ่งถึงแม้ความคิดเห็นจะไม่ตรงกับของรัฐบาล หรือบางกรณีเป็นปฏิปักษ์ต่อความคิดเห็นของรัฐบาล แต่ถ้าหากเสนอโดยสุภาพไม่หยาบคายและมีเหตุผลแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ควรจะรับฟังทั่วกัน" 230

3) "สิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ก็คือสิทธิเสรีภาพของประชาชน และการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ก็คือการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน" 231

4) "เมื่อรัฐสภาอังกฤษยกเลิกกฎหมายให้อนุญาตการพิมพ์เสียแล้ว การพิมพ์ข่าวสารและความเห็นต่างๆก็กระทำโดยเสรี รัฐบาลไม่มีอำนาจควบคุมคงเหลือแต่กฎหมายหมิ่นประมาทที่บังคับอยู่ หนังสือพิมพ์ในอังกฤษได้เจริญก้าวหน้าออกไปมาก และอีกเจ็ดปีต่อมา หนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกก็เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ ชื่อว่าหนังสือพิมพ์ Daily Courant ความคิดเห็นของประชาชนอังกฤษ เกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองได้รุดหน้าออกไป

229 ปาฐกถา "การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพหนังสือพิมพ์"

230 ปาฐกถา "หนังสือพิมพ์กับรัฐบาล"

231 ปาฐกถา "การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพหนังสือพิมพ์"

อย่างมากมาย เป็นเหตุให้ระบอบประชาธิปไตยในอังกฤษหยั่งรากลงได้อย่างมั่นคง และเป็นผลให้เกิดสิทธิและเสรีภาพทางด้านต่างๆ ทุกทาง คนอังกฤษในสมัยนั้นได้แลเห็นความสำคัญแห่งเสรีภาพหนังสือพิมพ์ และถือว่าเป็นสิทธิอันชอบธรรมของตน "ไม่ยอมให้ใครมากำจัดสิทธินั้นลงได้" 232

5.2.3 "สถานภาพ" เป็นปัจจัยที่ทำให้ทัศนะเกี่ยวกับเสรีภาพพลเมืองเปลี่ยนแปลงไป

เนื่องจากทัศนะเกี่ยวกับเสรีภาพพลเมืองของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีลักษณะไม่เสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งน่าจะมาจากสถานภาพของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ขณะนั้น (ถ้าสถานภาพหนังสือพิมพ์สูงจะเสรีนิยมมาก) เช่น

สมัยรัฐบาลจอมพลถนอม ช่วงเดียวกับที่รัฐธรรมนูญฉบับ 2511 ประกาศใช้ รัฐบาลก็เริ่มเผชิญปัญหากดดันจากนักศึกษาซึ่งเปิดไฮปาร์คโจมตีการทำงานของรัฐบาล รวมทั้งเดินขบวน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เป็นผู้หนึ่งที่สนับสนุนการตื่นตัวทางการเมืองของคนหนุ่มสาวในครั้งนั้น พร้อมกับวิเคราะห์ว่าเป็นเรื่องของวิชาฟิสิกส์มากกว่าการเมือง "ของอะไรที่ถูกกดดันไว้นานๆ เมื่อมีทางที่จะระเบิดออกมาได้แม้แต่น้อยก็ย่อมจะระเบิดออกมา ที่นักศึกษาเดินขบวนก็เป็นเพราะเหตุนี้" ฝ่ายรัฐบาลอ้างว่าการเดินขบวนดังกล่าวเกิดจากการยุยงของคอมมิวนิสต์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ตอบโต้รัฐบาลแทนนักศึกษา "ผู้ที่เดินขบวนวันนั้นก็เดินไปตามถนนด้วยเสรีภาพมิได้ทำให้ผู้ใดเดือดร้อนและมีได้ก็ดขวางการจราจรเป็นแน่นอน เพราะเดินอยู่ทางเท้าริมถนนที่เกิดตึงตังขึ้นมา ก็มีไ้เพราะความผิดของผู้เดินขบวน แต่เป็นเพราะตำรวจเอารัว้ไปกั้นที่สะพานมัฆวาน 233 ต่อมาหลังจากนั้นในช่วงระหว่างการเตรียมการเลือกตั้งใหญ่ทั่วประเทศ รัฐบาลได้ร่างพระราชบัญญัติต่อวุฒิสภา เพื่อยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติที่ห้ามมิให้ชุมนุมสาธารณะทางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ยังคงสนับสนุนเต็มที่ โดยกล่าวว่า "การให้เสรีภาพแก่ประชาชนนั้นเป็นของดี" 234

232 ปาฐกถา "การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพหนังสือพิมพ์"

233 คึกฤทธิ์, 20 มิถุนายน 2511

234 สยามรัฐ, 3 สิงหาคม 2511

ครั้นพอหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ซึ่งเปลี่ยนสถานภาพจากนักหนังสือพิมพ์ไปเป็นประธานสภานิติบัญญัติ ได้แสดงความเห็นบนจุดยืนใหม่ ไม่เหมือนเดิม กล่าวคือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ที่เคยตำหนิรัฐบาลที่มองประชาชนผู้ประท้วงว่าไม่ได้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ แต่เมื่อเกิดกรณี "ชวานาชุมนุมเรียกร้องความยุติธรรม" ม.ร.ว.คึกฤทธิ์กลับกล่าวหาว่ามีขบวนการสนับสนุนวางแผนอยู่ ครั้งนั้น สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการสังคมนศาสตร์ปริทัศน์ จึงได้ตอบด้วย "จดหมายเปิดผนึกถึงม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช" ดังนี้

"เนื่องมาจากการต่อสู้ของชวานา 15 จังหวัด ที่ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ 24-30 มิถุนายน สกนี้ ในฐานะที่ท่านเป็นบุคคลชั้นนำคนหนึ่งของประเทศ ไม่ว่าจะในฐานะประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ หัวหน้าพรรคการเมือง ผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์ หรือในฐานะส่วนตัวของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กิติ ตำแหน่งหน้าที่การงานต่างๆ ความรู้ความสามารถ ตลอดจนชื่อเสียงในฐานะนักคิดนักเขียนและความฉลาดปราศรัยเปรี๊ยะทั้งหลาย ล้วนเป็นที่ยกย่องแก่สาธารณชนทั่วไป แต่จะด้วยเหตุใดมิทราบการที่ท่านให้สัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าว หนังสือพิมพ์ กรณีการชุมนุมเรียกร้องความยุติธรรมของชวานาว่า "เท่าที่สังเกตดูด้วยสัญชาตญาณแล้วรู้สึกคล้ายๆกับว่า จะมีขบวนการอะไรสักอย่างสนับสนุนวางแผนอยู่..." และกล่าวเสริมว่า "เสรีภาพนั้น ถ้าใช้เกินขอบเขตก็น่าเป็นห่วงว่าจะทำให้ระบอบประชาธิปไตยต้องเขวไป เพราะเป็นการต่อสู้นอกระบบ การเอาคนมานั่งแกร่วกันอย่างนี้รู้สึกว่าจะไม่มีในประชาธิปไตย..." คำกล่าวของท่านเราถือเป็นความใจแคบอย่างยิ่ง ที่มองการชุมนุมของผู้ตกทุกข์ได้ยากเหล่านี้ไปในทางร้าย หาได้ใช้ปัญญาอันปราศรัยเปรี๊ยะของท่านคิดไม่ว่าชวานาทั้ง 15 จังหวัดที่เดินทางมาครั้งนี้ พวกเขาเพราะไม่รู้จะไปทางไหนถูก พวกเขามาเพราะไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใครได้ต่อไปอีกแล้ว เขามาในฐานะคนสิ้นเนื้อประดาตัวหลังจากอดทนและรอคอยตามกระบวนการยุติธรรมมาเป็นเวลาแสนนาน" 235

235 สังคมนศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ 12 ฉบับที่ 7, กรกฎาคม 2517